כשהאריה נתן לדֹב את שרביט המלוכה

מגילת אסתר - הסיפור שבתוך הסיפור

חיים ברנסון

ראשי פרקים:

איכה תפרש את מגילת אסתר?
כיוון א: התורה ההפוכה, ״ומה ראו על ככה״, והמזון בעל כנפי הצניחה
״הפוך בה״ - אך לא אותה
״שלום שלום לרחוק ולקרוב, אמר ה׳, ורפאתיו״
מי זה המן בכלל?
המן רַבָּתִי
תחנה סופית - שושן
״לקח טוב נתתי לכם״
כיוון ב: סוף היראה, תחילת האהבה
״אהבתו ויראתו״ - ה״דחילו״ מול ה״רחימו״
מדע האהבה - איך לאהוב את ה׳?
״בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו״ - היראה הפגומה
״אכול את המגילה הזאת״
קיצור הדרך לגהינם
תוצאה מושלמת
יראה מושלמת, ועבודת ה׳ מושלמת - ״יראהבה״
תקציר המאמר

אסתר ואיכה. יש קשר מעניין בין שתי מגילות אלו. במבט ראשון, המרחק בין אדר לאב הוא רב[1]. איכה נראית לכאורה המגילה המנוגדת ביותר למגילת אסתר, מהסיבה הפשוטה, שיום צום ואבל לא נכנס בדיוק להגדרה של ״ימי משתה ושמחה״. מצד שני, מבין כל המגילות, דווקא למגילת איכה יש נקודות השקה

1 גם בגימטריה: ״אדר״=205, ״אב״=3. ההפרש ביניהם הוא 202, ״רב״.

רבות עם מגילת אסתר. למי מבינינו לא יצא פעם לתפוס את עצמו (או מישהו אחר בסביבתו) מזמזם לתומו "וּכְיֵילְ־יִ־יִם מְכַיֵילִים שׁוֹנְ־יִ־יִם", או "וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי - אָבָדְתִּי" במנגינת איכה? ויותר מכך - מקור המאמר המפורסם "משנכנס אדר מרבין בשמחה" הוא בגמרא במסכת תענית (כט.). שם הוא נלמד דווקא מהמשנה האומרת: "משנכנס אב ממעטין בשמחה".

יש קשר אמיץ ביהדות בין החורבן והבניין, בין "עת הספוד" לבין "עת הרקוד" (ע"פ קהלת ג, ד), בין איכה לאסתר. קשר זה יוצר מצב שאף אחד מהם אינו אבסולוטי. גם בעת השמחה זורקים טיפה של מרה (עיין ברכות ל:-לא.), ולעומת זאת, גם בעת העצב הגדול, תמיד זוכרים ש"יהיה טוב, בעזרת ה'". טובה עצומה טמונה בכך: לולא ריסון זה, יכולים להיות שינויים קיצוניים במצב הרוח, בין רגעי התעלות והרגשה מרוממת, לבין דכדוך נפשי ותחושת שיממון פנימי. האיפוק ממתן את המעברים הבלתי נמנעים האלו בין מצבי הרוח המשתנים, ונותן איזון נפשי חשוב ביותר. הבן איש חי (שנה א, פרשת נצבים, בפתיחה) מספר על אדם שכתב על טבעתו "גם זה יעבור". בעת שמחה היה מביט בטבעת ונזכר שלא הכל ממנו, ולא היה בא לידי גאווה[2]. בעת צרה, כשהיה מביט בטבעת, היה נזכר שהצרות הן דבר זמני וחולף, דבר שהרגיע את כאבו[3].

למרות הקשרים בין שתי המגילות, מובן שיש ביניהן הבדל תהומי - שימו לב לכך שבגימטריה, ההבדל בין "איכה" ל"אסתר" זה "הכתר". במגילת איכה, כבוד ישראל נמצא ברצפה. כתר מלכותנו הושלך לארץ. הממלכה היהודית התפוררה. לעומת זאת, במגילת אסתר, יש לנו מלכה יהודית ראשונה מאז חורבן ממלכתנו. בנה, דריוש, צועד בעקבותיה ב"דרך המלך", כך שבראש האימפריה הפרסית חובקת העולם, נמצא בן עמנו. הכתר חזר אלינו.

איכה תפרש את מגילת אסתר?

ננסה לדרוש פסוק ממגילת איכה, ועל פיו לשפוך אור על גלגלי השיניים שהניעו את כל סיפור מגילת אסתר. הפסוק הוא: "דֹּב אורב הוא לי, ארי במסתרים" (ג, י).

---

2 שאם הטובה וההצלחה הן ממנו, למה לאחר זמן, כשייפרד מהן בתקופת הזמן של השקיעה וחוסר ההצלחה, הוא לא יצליח להשיב אותן אליו? אלא שהדבר מוכיח, שגם כשטוב לו, הקרדיט על כך לא מגיע לו.

3 רמז לדבר: "ביום טובה היה בטוב (תפחית מעט מה"טובה", ותהיה רק ב"טוב"), וביום רעה - רְאֵה (את הכתוב 'גם זה יעבור', וכך תתעודד)" (קהלת ז, יד).

ה״דֹב״ הוא אחשורוש (עיין דרשת ריש לקיש במגילה יא.). הקשר בין מלך פרס לבין החיה המגודלת: הפרסיים דומים לדֹב בתחומים שונים[4]. נציין גם שהמלאך הממונה על הפרסיים נקרא ״דוביאל״ (יומא עז.).

אחרי הדֹב, מגיע ה״אורב״ - הלא הוא המן האגגי. כתוב בזוהר הקדוש (תחילת פרשת ויקהל, קצד:-קצה. בתרגום לעברית): ״הקרב של עמלק היה בכל הצדדים - למעלה ולמטה, שהרי באותו הזמן התחזק הנחש הרע למעלה, והתחזק למטה. מה הנחש הרע אורב על פרשת דרכים, אף כך גם עמלק״. מדברי הזוהר הקדוש אנחנו לומדים שעמלק היה אורב לעם ישראל. המן היה עמלקי, כך שגם לו מגיע התואר ״אורב״. על דרך הרמז ישנו עוד קשר בין המן ל״אורב״: הגמרא (מגילה טו:) מביאה את דעת רמי בר אבא הסובר שלהמן היו 208 ילדים (שנאמר ״ורֹב בניו״ [אסתר ה, יא], ״ורב״ בגימטריה - 208)[5]. ״אורב״ בגימטריה 209 - מספרם הכולל של המן ובניו[6].

ה״ארי במסתרים״ החותם את הפסוק, הוא הקב״ה, שנמשל לאריה - ״אריה שאג, מי לא ייראֹ? ה׳ אלוהים דיבר, מי לא יִנָּבֵא?״ (עמוס ג, ח). הקב״ה מסתתר במגילת אסתר. יותר מכך - הוא אינו ״במסתר״, אלא ״במסתרים״ (ועיין גם חגיגה ה:), בשתי הסתרות. הגמרא בחולין (קלט:) שואלת: ״אסתר מן התורה מנין?״, ועונה: ״ואנכי הסתר אסתיר״ (דברים לא, יח). במגילת אסתר יש הסתרה בתוך הסתרה[7]. לא רק

---

4 ״שאוכלין ושותין כדוב, ומסורבלין בשר כדוב, ומגדלין שער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב״ (שם בגמרא).

5 משפחה שופעת ילדים שכזו אינה דבר מצוי. אמנם אפשר לומר שלהמן היו נשים רבות, אך נעדיף את האפשרות שהוא היה נואף גדול מאוד, ואין זה פלא - הוא בא מעמלק, אשר עליו נאמר ״אשר קרך בדרך״ (דברים כה, יח), וכתב רש״י שם: ״**אשר קרך בדרך**. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה, שהיה מטמאן במשכב זכור״.

6 גם הבנים נכללים באב - ״ברא כרעא דאבוה״.

7 אמנם נראה מפירוש רש״י שם, שהוא פירש את הכפילות ״הסתר אסתיר״ בדרך אחרת, שכתב ״בימי אסתר יהיה הסתר פנים״, אך אנו פירשנו בס״ד בדרך אחרת, שכבר הורונו רבותינו שהרשות נתונה לפרש פירושים חדשים שלא כדעת רבותינו הראשונים, אם אין הם מנוגדים להלכה, שהרי ״כפטיש יפוצץ סלע״ - דברי תורה מתחלקים לכמה טעמים (כמו שכתב רש״י עצמו בכמה מקומות, למשל: בראשית לג, כ, ומקור הדרשה בסנהדרין לד.). וזו לשון התוספות יו״ט נזיר ה, ד״ה וב״ה: ״אע״פ שבגמרא לא פירשו כן, הואיל לענין דינא לא נפקא מינה ולא מידי, הרשות נתונה לפרש. שאין אני רואה הפרש בין פירוש המשנה לפירוש המקרא, שהרשות נתונה לפרש במקראות, כאשר עינינו הרואות חבורי הפירושים שמימות הגמרא. אלא שצריך שלא יכריע ויפרש שום דין שיהא סותר דעת בעלי הגמרא״, וכיו״ב כתב האור החיים הקדוש על הפסוק הראשון בתורה.

ואל יהי לפלא בעיניך שייתכן פירוש נכון אשר עלה בדעתך ולא קדמך בו אדם מעולם, שכבר כתב הרשב״ם (תחילת פרשת וישב) שישנם ״פשטות המתחדשים בכל יום״. ועל כן, אם עלה בדעתך פירוש חדש, אזור כגבר חלציך, ומהר להעלותו על הכתב, לבל יאבד, לפי שזהו חלקך בתורה הקדושה, ואפשר שפירוש זה לא יעלה עוד בדעת אדם אחר, וחבל על דאבדין. ואל תאמר ש״זכור אזכרנו״, לפי שאף אם אתה תזכרנו לפרטי פרטיו לאורך ימים ושנים (מה שלא תמיד קורה), האם לשאר אחיך לא מגיע ליהנות מהאור שנשלח לעולם דרכך?

שהקב״ה לא מופיע, אלא שהוא אף מופיע בצורה שגורמת לנו לחשוב שאין כוונת הדברים אליו. שם ה׳ לא נזכר במגילה אפילו פעם אחת. במקום שם ה׳ נכתב בכל מקום ״מלך״[8]. במגילה כתוב ״מלך״, ואנו חושבים לתומנו, ובצדק, שהכוונה לאחשורוש. ברובד עמוק יותר, הכוונה היא לקב״ה.

מגילת אסתר (ולא רק היא) מתרחשת בשני רבדים: ברובד החיצוני - הנראה לעיניים, וברובד הפנימי - מאחורי הקלעים של המציאות. ברובד הראשון, ה״מלך״ שכתוב במגילה הוא אחשורוש. ברובד זה, יש רצף מדהים של כל מיני מקרים שקורים לפי דרך הטבע, ובסוף ה׳ עושה נס, והיהודים ניצלים. ברובד השני, ה״מלך״ שכתוב במגילה זה הקב״ה. כל דבר שקורה פה מכוון מלמעלה כחלק מתהליך מושלם שרק אלוהים יכול לתכנן.

מהו התהליך? מה קרה מאחורי הקלעים בסיפור המגילה? במאמר נציע בס״ד שתי אפשרויות להסבר התהליך.

האפשרות הראשונה להסבר התהליך שמאחורי המגילה:

התורה ההפוכה, ״ומה ראו על ככה״, והמזון בעל כנפי הצניחה

אנחנו רגע לפני שהמגילה מסתיימת. נכנסנו כבר לעשיריית הפסוקים החותמים את הקריאה. המן הרשע נתלה בסיפור כבר לפני כמעט שנה. הספקנו גם לחוות לפני זמן לא רב את איחוד המשפחה המרגש בשמי שושן, כשעשרת בניו של הצורר הצטרפו לנבלת אביהם התלויה בין שמים וארץ[9]. מחיית המן האחרונה גם היא כבר מאחורינו (דקה ו-13 שניות. מדוד!). אפילו חלל בית הכנסת הספיק כבר להתאוורר מעשן התחמושת הכבדה לסוגיהָ, שמילא אותו עד להחניק. כולם

ועל זה נאמר ״אל תחזיק טובה לעצמך״. כמו כן, אף אם זה ״רק דבר קטן״, ולא רעיון מופלא, אל תזלזל בו, לפי שזה הקטן - גדול יהיה בעזרת ה׳, שההערות חוברות אישה אל אחותה, והיה המשכן אחד. גם מאמר זה מיוסד על ״דברים קטנים״ כאלו.

8 אסתר רבה ג, י. ועיין גם מגילה יז: - ״והיה לה׳ לשם׳ - זו מקרא מגילה״. גם בגמרא מצאנו שדרשו כך: במגילה (טו:) הגמרא דורשת את הפסוק ״בלילה ההוא נדדה שנת המלך״ שנדדה שנת מלכו של עולם. וכן בעמוד שאח״כ (טז.) היא דורשת על הפסוק ״וחמת המלך שככה״ - ״שתי שכיכות הללו (שתי אותיות הכ״ף במילה ״שככה״) למה? אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשורוש״.

9 המן הרשע נתלה בט״ז ניסן, ובניו נהרגו בי״ג אדר, כמעט שנה מאוחר יותר. עיין רש״י מגילה (טו. ד״ה יו״ט ראשון) ואסתר ט (פסוקים א, ו-י).

יושבים במקומותיהם מדושני עונג, נחים קצת מאש כוחותינו שהומטרה עליהם במשך חצי השעה האחרונה, ומתכוננים נפשית לפתוח בצהלה ובשמחה את "שושנת יעקב".

ואז זה מגיע. בכל שנה מחדש. פסוק אחד, עשרים ושלוש מילים. הפסוק שמקפל בתוכו את הסיבה לכל מה שהתרחש כאן במגילה. הפסוק שמסביר למה קרה בכלל כל הסיפור הזה - "ומה ראו על ככה, ומה הגיע אליהם" (ט, כה). במילים שלנו, זה נשמע בערך ככה: למה הם עשו את זה, ומה יצא ממעשיהם. רש"י שם כותב: "ומה ראו - עושי המעשים האלו, שעשאום. ומה הגיע אליהם - מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש, ומה הגיע עליהם - שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי, ומה הגיע אליו - שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה, ומה ראתה אסתר שזימנה להמן[10]".

פירושו של רש"י מופיע כבר על הגמרא במגילה (יט.). ושם יפרד, והיה לארבעה ראשים - הגמרא מציעה שזו מחלוקת תנאים מרובעת של ר' מאיר, ר' יהודה, ר' יוסי ור' שמעון. הפירוש הרביעי, שנאמר בדעת רשב"י, מובא שם בשינוי: "מה ראה" - אחשורוש להביא את ספר הזכרונות, "על ככה" - שאסתר זימנה את המן[11]. מהו חוט השני החורז את הדעות השונות?

הגמרא אומרת (עבודה זרה ה.): "תנו רבנן: 'מי יתן והיה לבבם זה להם [ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם]' (דברים ה, כט) - אמר להן משה לישראל: כפויי טובה בני כפויי טובה! בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל[12]: 'מי יתן והיה לבבם זה להם', היה להם לומר: 'תן אתה'. כפויי טובה - דכתיב: 'ונפשנו קצה בלחם הקלוקל' (במדבר כא, ה), בני כפויי טובה - דכתיב: 'האשה אשר נתת עמדי, היא נתנה לי מן העץ ואוכל' (בראשית ג, יב). אף משה רבנו לא רמזה להן לישראל אלא לאחר ארבעים שנה, שנאמר: 'ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה' (דברים כט, ד), וכתיב: 'ולא נתן ה' לכם לב [לדעת

10 למשתה המשולש. זימון זה העלה אצל אחשורוש חשד שאסתר והמן קושרים עליו קשר להורגו.

11 גם בפירושים האחרים ישנם שינויים (למשל: הגמרא מפרשת לדעת ר' יוסי: "מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים"), אך הבאנו דווקא את השינוי הזה, כי הוא משמעותי יותר להמשך הדברים.

12 שים לב לעובדה שמשה רבנו מדבר כאן עם דור הבנים, ואלו שלא אמרו "תן אתה" היו דור האבות. משה רבנו קורא לבנים כפויי טובה ומייחסם לאדם הראשון שהיה גם הוא כפוי טובה, ומציין בנוסף את חטא אבותיהם שלא אמרו "תן אתה". הוא לא אומר במפורש שהיתה בכך כפיות טובה, אך נראה כמעט בבירור שזו היתה הסיבה להזכרת שתיקתם, לומר שהיתה בכך כפיות טובה. שים לב לכך שמשה אמר "בני **כפויי** טובה", בלשון רבים, ושמא התכוון לכלול בכך את דור האבות עם האדם הראשון.

ועיניים לראות ואוזניים לשמוע עד היום הזה[13]׳ (שם פס׳ ג)״. משה רבנו עומד מול בני ישראל בסוף ארבעים שנות ההליכה במדבר, ואומר להם שהם לא קיבלו את יראת ה׳ מפני שאבותיהם לא ביקשו זאת מהקב״ה במעמד הר סיני, משום שהיו כפויי טובה[14]. בדבריו, משה רבנו מתייחס למעשי כפיות טובה נוספים - של אדם ראשון, שהאשים את חוה בחטאו, ושל אלו העומדים לפניו, שהתלוננו על המן. מובנת כפיות הטובה במעשהו של האדם הראשון, וכן כפיות הטובה של עם ישראל בנוגע למן. אבל איזו כפיות טובה היתה במה שלא ביקשו מה׳ שייתן להם את הלב ליראה אותו?

״הפוך בה״ - אך לא אותה

יש לנו קצה חוט שנוכל להיעזר בו בדרך למציאת התשובה: יש לפנינו שלושה מקרי כפיות טובה: שניים מובנים, והשלישי - קצת פחות. ננסה לרתום את השניים כדי להבין את השלישי. אפשר לשים לב לכך שבשני המקרים, כפויי הטובה לקחו את הטובה, עשו לה פניית פרסה, והציגו אותה כְּרעה. האישה שה׳ נתן לאדם לעזר היא בעצם ה״מסית ומדיח״ שלו, כמו שהמזון השמֵימי הוא לא אחר מאשר ״לחם קלוקל״. על פי זה, נציע ש״כפיות טובה״ איננה הסרת הטובה מהמציאות ואי-הכרה בטוב שבה (שלזאת יקרא ״כפירה בטובה״[15]), אלא היא הפיכת הטובה לרעה[16]. לפי זה, אנחנו צריכים לחפש הפיכת טובה לרעה במתן תורה.

---

13 עיין דברים ה, לה-לו: ״אתה **הראת לדעת** כי ה׳ הוא האלוהים אין עוד מלבדו. מן השמים **השמיעך** את קולו לייסרך ועל הארץ **הראך** את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש״, שכיוון שלא ביקשו באותו מעמד את היראה שהיתה שזורה בפעלים אלו, לא קיבלוה לאחר מתן תורה.

לפי הפשט, משה רבנו אומר לעם ישראל: ״עד היום לא קיבלתם את היראה״. אין הכוונה שבאותו יום הם אכן קיבלו אותה, אלא שמשה רבנו מתייחס לזמן שחלף ממעמד הר סיני ועד לאותו יום שעומד בו, ואומר לבני ישראל, שעד לאותו יום עדיין הם לא קיבלו את היראה. ברובד עמוק יותר, אולי ״היום הזה״ רומז לזמן שבו עם ישראל השלימו את פגמם, במעשה פורים, שאז נוצר מצב שהיה דומה למצב שבו הם כביכול כן קיבלו את היראה - אולי המילים ״היום הזה״ רומזות לפסוק ״ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם **עד היום הזה**״ (דברי הימים א׳ ד, מג) או לפסוק ״**והיום הזה** תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך, וכדי בזיון וקצף״ (אסתר א, יח), או לפסוק ״**והימים האלה** נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם״ (שם ט, כח).

14 עיין מה שכתבנו בס״ד בהערה 12.

15 כתב רש״י (בראשית לב, כא): ״**אכפרה פניו**. אבטל רגזו, וכן ״וכופר בריתכם את מות״, ״לא תוכלי כפרה״. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עוון וחטא ואצל פנים, כולן לשון קינוח והעברה (סילוק, הסרה) הן...״.

16 כמו ש״כפיית המיטה״ היא הפיכתה (ושים לב שאותיות שורש כ.פ.ה. הן אותיות שורש ה.פ.כ., רק בסדר

ננסה לתאר לעצמנו את המצב שהיה שם: עם של עבדים נגאל לאחר כמאתיים שנות עבדות נוראה. בשנה האחרונה לשהייתם על אדמת חו"ל הארורה, הם חופשיים מעבודתם, ולא נותר להם אלא לראות את אדוניהם חוטפים מכות שונות ומשונות, פעם אחר פעם. הם יוצאים ממצרים עמוסים כל טוב, זוכים לקריעת ים סוף, ולאחר פחות מחודשיים הם מגיעים לשיא - בורא עולם מוציא להם את תורתו מבית גנזיו, ומזכה אותם במתנה יקרה ועילאית זו, אשר שום מתנה אחרת לא תשווה לה. מתן התורה מלֻוה בחרדת אלוהים. בני ישראל נחשפים לגילוי כבוד ה' בעוצמה כזו שנשמתם פורחת מהם (שבת פח:, עיין שם). רבונו של עולם משיבהּ להם, עד לדיבור הבא. בכל דיבור ודיבור יש תחיית המתים מחדש. ולפתע הם שומעים אותה. בקשה אחת, עדינה, עליונה. השי"ת מבקש מהם ברמז עדין - בַּקשו ממני שאתן לכם לב לירא ממני תמיד כפי שיראתם ממני היום. ככה לא תהיו מסוגלים לחטוא לעולם. בבקשה מכם, אני רק רוצה את טובתכם ואת טובת זרעכם. רק תגידו "תן אתה"[17]. ה' רומז לעמו, ומחכה לתגובה...

הפוך). יש לציין שרש"י (בראשית ג, יב) נקט לשון "כפירה בטובה" לגבי תשובת האדם הראשון, ולכאורה קשה על החילוק שהצענו. ושמא נאמר שאין להקשות מלשון רש"י על לשון הגמרא (שנקטה לשון "כפיות טובה"). מכל מקום, גם אם לא נמצא תירוץ, בכל זאת יש בידינו כיוון למציאת התשובה לשאלתנו.

17 ה' היה צריך לבקש את זה מהם כי "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". ומה שהוא יִירֵא אותם אז, היה זה דבר חד פעמי. ליראת שמים תמידית, היה צריך שהם יבקשו את זה. או שמא נאמר בס"ד שהשי"ת הדגים להם מהי יראת שמים, כדי שיבינו במה מדובר, ואז רמז להם שיבקשו ממנו לתת להם אותה באופן קבוע.

היה חסרון ביראה שהיתה להם במעמד הר סיני, לפי שבמובן מסוים, היא הגיעה להם ממקום מעט חיצוני להם. ומה שהשי"ת אמר שהוא רוצה שיבקשו ממנו את אותה יראה לדורות, זה שאם אכן הם היו מבקשים, היו זוכים ליראה האידיאלית, לפי שהיא באה בעקבות בקשתם. ועיין גם מהרש"א שבת קנו:, ד"ה ובעי רחמי.

מקור המשפט "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" הוא בברכות לג:. שם, ר' חנינא לומד אותו מהפסוק: "ועתה ישראל, מה ה' אלוהיך שואל מעמך, כי אם ליראה [את ה' אלוהיך]". שואלת הגמרא שם: וכי יראת שמים, דבר קטן היא? והרי אותו ר' חנינא אמר משום ר' שמעון בן יוחאי: "אין לו לקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים"! ועונה הגמרא, שלגבי משה, יראת שמים היא אכן דבר קטן, כמו שהמשיל זאת ר' חנינא לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו את אותו הכלי - שזה נראה לו כאילו ביקשו ממנו כלי קטן, כי הוא מצוי לו (וכן להיפך - אם מבקשים ממנו כלי קטן ואין לו אותו - זה נראה לו כאילו ביקשו ממנו כלי גדול). למשה רבנו היתה יראת השמים החסרה לעם ישראל, ואין זה פלא - היתה לו מידת הכרת הטוב (ולראיה - שלוש המכות הראשונות, שפגעו ביְאוֹר ובחול, שהיטיבו בעברם למשה רבנו, ברוצו בידי אהרן הכהן, ולא בידי משה רבנו). משום כך, הוא זכה לקבל מהשי"ת את היראה. ועיין שמות כ, יז: "ובעבור **תהיה יראתו על פניכם** לבלתי תחטאו" (הגמרא ביבמות [עט.] מגדירה זאת כ"בושה"), ומשה זכה ליראה זו - "קרן עור פניו" (שמות לד, כט. עיין גם פסוק ל שם). ושמא הענין בכך הוא שמשה פשט את כתונת העור שעליו (זו שניתנה לאחר חטא האדם הראשון), ולבש בגדים אחרים - כתונת אור. אמנם יש להעיר בעניין זה, שהרי עם ישראל לא קיבלו את אותה יראת הרוממות שקיבל משה רבנו, ובכל זאת מהגמרא הנ"ל ביבמות מוכח שהיא חייבת להיות טבועה בכל אחד מישראל. ושמא בכל אחד מישראל היא טבועה, אך רמתה משתנה מאחד לשני.

מיד לאחר שתיקת עם ישראל אמר הקב"ה למשה רבנו ע"ה שיאמר לישראל "שובו לכם לאהליכם", בעוד

שתיקה רועמת. לא. הם אינם רוצים את היראה הזאת לאורך זמן. הם ממשיכים לעמוד בדממה. אחרי שהסתיים מעמד הר סיני, עם ישראל ממהר לברוח משם[18], להימלט מהמקום הזה שלומדים בו כל כך הרבה מצוות. תחושת היראה התמידית כבדה עליהם, מעיקה קצת. ריבוי המצוות (שהיראה עוזרת לשמור עליהן בדקדוק), הוא עול מכביד - אוסף ענק של תמרורי "עצור" שצריך להיזהר בעקבותיהם על כל צעד ושעל ב"דרך עץ החיים", כדי שלא להיכשל בעבירה, ואינו אוצר עצום של עצות נפלאות שאמורות לתקן את מעשיהם ולהוליכם לבטח בדרך המלך[19]. במובן מסוים, הם מציגים את האור המדהים של התורה כדבר שלילי ומעיק. זו כפיות טובה[20].

"שלום שלום לרחוק ולקרוב, אמר ה', ורפאתיו"[21]

נעזוב את מדבר סיני, ונדלג בזמן כ-900 שנה. אנחנו נמצאים בארמונו של מרודך בלאדן בן בלאדן, מלך בבל. בארץ ישראל מולך באותו זמן המלך חזקיהו. חזקיהו חולה, וישעיהו נותן לו סימן לכך שהוא יתרפא - היום יתארך בעשר שעות. מרודך רואה את הנס, ומתברר לו מה הסיפור שעומד מאחוריו. הוא אומר: "יש בן-אדם כזה עלי אדמות? אני חייב לשלוח לו דרישת שלום". לאחר שאגרת השלום כבר

שלמשה עצמו הוא ציווה "ואתה פה עמוד עמדי". שמא נסביר בס"ד כך: ה' הורה לו: "לך אמור לעם שיחזרו לאהליהם, לכיסויים שלהם, אלו המפרידים בינם לבין התחושה המרוממת של נוכחותי התמידית. לעומתם, אתה תזכה לחוש תמיד את הימצאותי מולך". ועיין עוד במה שכתבנו בס"ד בהערה 55.

18 כך כתוב במדרש ילמדנו (הובא בתוספות שבת קטז., ד"ה פורענות ראשונה): "ויסעו' - שנסעו מהר סיני דרך שלשת ימים כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו, כך היו בורחים מהר סיני דרך שלשת ימים, לפי שלמדו הרבה תורה בסיני".

אולי לא הלכו שלושה ימים, אלא הלכו "דרך שלושת ימים" (שיעור מרחק) - ביום אחד. הדבר מראה על מהירות בריחתם.

19 נציין כאן את דברי הזוהר הקדוש (פרשת בלק, רב.): כַּמָּה טָבִין אִינּוּן אָרְחִין וּשְׁבִילִין דְּאוֹרַיְיתָא, דְּהָא בְּכָל מִלָּה וּמִלָּה, אִית כַּמָּה עֵיטִין, כַּמָּה טָבִין לִבְנֵי נָשָׁא, כַּמָּה מַרְגְּלָאן דְּקָא מְנַהֲרָן לְכָל סְטָר, וְלֵית לָךְ מִלָּה בְּאוֹרַיְיתָא, דְּלֵית בָּהּ כַּמָּה בּוּצִינִין מְנַהֲרָן לְכָל סְטָר. בתרגום לעברית: כמה טובים הם הדרכים והשבילים של התורה, שהרי בכל דבר ודבר יש כמה עצות, כמה טובות לבני אדם, כמה מרגליות שמאירות לכל צד, ואין לך דבר בתורה שאין בו כמה נרות מאירים לכל צד.

20 יש לציין שבאותו מעמד "**כפה** הקב"ה עליהם את ההר כגיגית" (לא שהפך את ההר עצמו, כך שפסגתו הופנתה כלפי הארץ, אלא הכוונה היא שהעמידו מעליהם כגיגית הפוכה), ושמא יש קשר ל**כפיות** טובתם. ועיין סנהדרין עז., שכפיית גיגית גורמת לחנק. ועיין גם שבת קנז. (וראה ששם מדדו אם יש חלל טפח בגיגית, וכן ראה ששם נסתם המאור בפך חרס, ושמא דברים אלו קשורים למה שאירע במעמד הר סיני).

21 ישעיהו נז, יט.

נשלחה, מגיע למקום אחד הסופרים המלכותיים, אדם בשם נבוכדנצר, ושואל את חבריו מה הם כתבו. הם מצטטים לו מהזיכרון: "שלום למלך חזקיהו, שלום לעיר ירושלים, ושלום לאלוהים הגדול". הוא נזעק: "אתם קוראים לו 'האלוהים הגדול' ושמים אותו בסוף? צריך להפוך את הסדר". תגובת חבריו: "בכבוד. אתה הצעת את הרעיון, ואתה תהיה זה שיבצע אותו". נבוכדנצר עושה ארבעה צעדים בעקבות השליח נושא המכתב. על ארבעת הצעדים שהוא עשה לכבוד רבונו של עולם הוא מקבל שכר אדיר - הוא נבחר להיות המלך שיתגבר על ירושלים[22], מה שאומר שהוא יזכה לשלוט על כל העולם[23]. לפני שהוא מספיק להתקדם עוד פסיעה, הוא נבלם על ידי המלאך גבריאל. אילו היה עושה צעד אחד נוסף, לא היה נשאר מעם ישראל שריד ופליט (סנהדרין צו.).

נבוכדנצר אכן עולה לבסוף על כס מלכות בבל, מחריב את ירושלים, ומַגלה את ישראל לבבל. עשרות שנים לאחר אותו מעשה בדרישת השלום המלכותית, נבוכדנצר מעמיד צלם, מכריח את כולם להשתחוות לו, וכמעט כל היהודים משתחווים מחמת הפחד. "כמעט כל היהודים", כי ברוך ה', היו סרבני פקודה - שלושת שריו היהודיים של נבוכדנצר: חנניה, מישאל ועזריה. נבוכדנצר מאיים עליהם בעונש מוות בכבשן האש, ובסיום דבריו הוא אומר את המשפט האומלל: "איזה אלוהים יציל אתכם מידי?" (דניאל ג, טו, בתרגום לעברית). הוא משתמש במעמד שהוענק לו בזכות שמירתו על כבוד אלוהי עולם להכריח אנשים להשתחוות לצלמו[24]. עוד כפוי טובה לאוסף.

ה' מגיב לדברי נבוכדנצר. הוא שולח נבואה לישעיהו על גורלו של מלך בבל: "ואתה אמרת בלבבך... אעלה על במתי עב אֲדַמֶּה לעליון... וקמתי עליהם, נאם ה' צבאות, והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד, נאם ה'" (ישעיהו יד, פס' יג-יד, כב). הגמרא (מגילה י:) מפרשת שה"נין" זו המלכות, וה"נכד" זו ושתי. במילים אחרות - ושתי נהרגה בעקבות כפיות הטובה של סבה, ואיתה - מלכות בבל. אם עד מותה על כס המלכה ישבה אישה ממוצא בבלי, הרי שכעת השלטון עבר סופית לידי הפרסים.

---

22 נלמד מכאן על השכר הבלתי נתפס שמקבלים על כל פעולה קטנה שעושים לכבוד השי"ת. יש לזכור גם את העובדה שמי שקיבל את השכר העצום הזה היה גוי, ואילו אנחנו, ברוך ה' - יהודים (מה שיוכל לתת לנו תוספת תשלום על מעשים שנעשה לכבוד בוראנו, יתברך שמו ויתעלה, עיין גם בתחילת מסכת עבודה זרה [ב:-ג.]).

23 עיין חגיגה יג:. ושמא אפשר להציע שהחרבתו את ירושלים גרמה לכך שזכה לשליטה בכל שאר העולם באופן נוסף: כיוון ששורש העולם, ירושלים, כבר היה תחת ידיו - ממילא גם שאר העולם היה ברשותו.

24 עיין גם בזוהר הקדוש פרשת תרומה (קעה.).

אבל לא רק מצד נבוכדנצר היתה כאן כפיות טובה. כאן גם הוגדשה סאת כפיות הטובה של עם ישראל. הפגם הלך ותפח[25], ואותה יראה שהעם לא ביקש מהקב"ה כ-900 שנה לפני כן, מתהפכת להם לרועץ, וגורמת להם לעבור על אותן הדברות שקיבלו אז[26]. יש כאן בעיה רצינית, והיה צריך לתקן אותה. איך עושים זאת? כאן מתחילה מגילת אסתר (עיין מגילה יב.).

מי זה המן בכלל?

"אחר הדברים האלה, גידל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי" (אסתר ג, א). מהו "המן גדול"? שאלה טובה. כדי לענות עליה, נשאל שאלה יסודית יותר: מהו בכלל המן?

הגמרא בחולין (קלט:) שואלת בשבילנו את השאלה, במילים שלה: "המן מן התורה מנין?". ומשיבה: "הֲמִן העץ" (בראשית ג, יא). מפרש רש"י: "**המן העץ.** יתלה [המן] על העץ". נעשֶׂה זום קטן על הפסוק, אולי נמצא קשר מהותי יותר בין עץ הדעת לבין העץ שעליו נתלה המן[27]. תיאור המצב בפסוק שם: אנו נמצאים בראש השנה הראשון מאז בריאת העולם. מגיע לנו מזל טוב - זהו גם יום היווסדה של האנושות. הבוקר השי"ת אסף עפר, ברא את האדם, ראה שהוא בודד, חיתן אותו כבר ביומו הראשון עלי אדמות, לאחר כמה שעות גם עשה אותו אב טרי לתאומים, ולפני שעתיים ציווה עליו ציווי אחד: "יש לך כאן המון עצים. קח תאכל מכל מה שאתה רוצה[28]. רק דבר אחד קטן - אתה רואה את העץ שם, באמצע הגן? אל תאכל ממנו". לא עוברת שעה, והעבירה הראשונה בעולם כבר מתבצעת[29]. כעת, בפסוק המתואר, אנחנו שעה אחרי החטא. השי"ת שואל את יציר כפיו: "אכלת מהעץ

---

25 עיין ברכות יז. שהיצה"ר הוא ה"שאור שבעיסה" (ועיין גם סוכה נב: ועבודה זרה יח:).

26 לוּ לא היו כפויי טובה בהר סיני, היו מקבלים שם את היראה, ולא היו חוטאים כאן. חטאם נבע מחמת שהיו בעבר כפויי טובה. בנוסף, בעצם ההשתחוויה לעבודה זרה יש כפיות טובה, שהעובד לאלהים אחרים לוקח את האמצעים שהקב"ה נתן לו כדי שישתמש בהם לעבודתו יתברך, ומשתמש בהם כדי לעבוד עבודה זרה.

27 שמא העץ שעליו נתלה המן קשור לעץ הדעת, וראה שבפורים יש את עניין הסתלקות הדעת והשכרות.

28 שמא גם דיבור זה נאמר כציווי.

29 בסנהדרין לח: הדבר מתואר כך: "אמר ר' יוחנן בר חנינא: שתים עשרה שעות הוי היום. שעה ראשונה - הוצבר עפרו, שניה - נעשה גולם, שלישית - נמתחו אבריו, רביעית - נזרקה בו נשמה, חמישית - עמד על רגליו, ששית - קרא שמות, שביעית - נזדווגה לו חוה, שמינית - עלו למטה שנים וירדו ארבעה, תשיעית - נצטווה שלא לאכול מן האילן, עשירית - סרח, אחת עשרה - נידון, שתים עשרה - נטרד והלך לו".

שציוויתי אותך לא לאכול ממנו?". כבר ברגע זה אנו נמצאים במצב של כפיות טובה ברמה מאוד גבוהה. האדם השתמש בכוחות החיים שה' נטע בו, כדי לעבור על הציווי שנצטווה. אבל זה אינו מסתיים כאן - האדם איננו מרכין את ראשו בבושה ומודה "חטאתי...". הוא עונה לה' תשובה שבה הוא תולה את חטאו באישה שאלוהים עצמו נתן לו לעזר (עיין עבודה זרה ה: ורש"י שם, ד"ה אשר נתת עמדי). בקיצור - הפסוק מתאר לנו מצב של כפיות טובה. וזה המקור של המן מהתורה.

מהו מקור דמיו של המן מבחינה ביולוגית? מאיפה צורר היהודים בא לעולם? המגילה מספרת לנו - "המן בן המדתא האגגי". במילים אלו המגילה מחזירה אותנו לאחור כ-420 שנה (ע"פ תנ"ך 'סימנים'). שאול המלך מנצח את עמלק, מרחם על אגג מלכם, ובניגוד לציווי ה' - משאירו בחיים. באותו לילה שאגג נותר חי, נולד לו בנו המדתא[30], שממנו יצא אחר כך המן (עיין מגילה יג.). ומה הם מאווייו של אותו מסואב, שחייב את חייו למרחם על אויביו? להשמיד את צאצאיו! המן מנסה להרוג את מרדכי, צאצאו הישיר של שאול מיטיבו (עיין מגילה יג: ורש"י שם ד"ה זכה). והוא אינו מסתפק בזה. הוא רוצה למחוק מעל המפה את כל העם שהונהג בעבר בידי מי שהוא חייב לו את חייו[31]. כפיות הטובה בהתגלמותה. כן, זהו המן.

המן רַבָּתִי

עכשיו, בואו נפרק את "המן" לגורמים, ונמצא מהו "המן" גדול. המן מורכב מהאותיות ה"א, מ"ם ונו"ן. כל אחת מהאותיות האלה מופיעה בתנ"ך כאות גדולה (הנקראת "אות רבתי"). היכן? הה"א - בפסוק "**ה**' לה'[32] תגמלו זאת, עם נבל ולא חכם? הלוא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך" (דברים לב, ו), המ"ם - בפסוק "**מ**שלי שלמה בן דוד מלך ישראל" (משלי א, א), והנו"ן - בפסוק "ויקרב משה את משפט**ן** לפני ה'" (במדבר כז, ה). זהו "המן" גדול. אם ראינו שעניינו של המן הוא כפיות הטובה, הרי שגם בפסוקים המרכיבים את "גדולת המן" נוכל למצוא אותה.

הפסוק של הה"א מדבר בעד עצמו. כפיות הטובה זועקת מבין מילותיו. משה רבנו שואל בו את העם: "ככה אתם גומלים לה' על כל הטובות שהוא עשה

30 המדתא היה בן אגג, ולא אביו של המן (עיין ירושלמי יבמות ב, ו, ופני משה שם ד"ה וכי).

31 אין לך המחשה טובה מזו לפגמם של הרחמים האנושיים שלא במקומם הנכון - כשהם באים בניגוד לציווי אב הרחמים, ה' יתברך. מה גם שרחמים כאלו פגומים מיסודם ואינם אמיתיים, והראיה - מי שריחם על אגג, בסוף התאכזר לדוד המלך.

32 האות מופיעה בפסוק כמילה נפרדת. ייתכן שזו המילה היחידה בעברית שהיא בעלת אות אחת בלבד.

לכם?"[33]. הפסוק של המ"ם מדבר על הייחוס המלכותי של מלך ישראל. גם להמן (שכנראה היה המשנה למלך[34]) היה ייחוס מלכותי - לאגג מלך עמלק (שכזכור, ניצל על ידי שאול מלך ישראל, זקנו של מרדכי היהודי[35]. ואחרון אחרון חביב - הפסוק של הנו"ן: מדובר שם על בנות צלפחד שרצו לקבל לידיהן את נחלת אביהן. משה רבנו העביר את פנייתן לקב"ה, ואכן הן קיבלו לבסוף את שביקשו. גם אצלנו היה מעין זה: המן, שחי בזכות השארת אגג זקנו בחיים, שלא כדין, קיבל את שהגיע לאותו אגג - ונהרג. עוד קשר אפשרי - בתחילה, נחלת בנות צלפחד היתה מועמדת להעברה לדודיהן, ואילו לבסוף, לא רק שהן השתוו לאחי אביהן בנחלה שקיבלו, אלא הן אף קיבלו יותר מהם - הן קיבלו פי שניים מהם בנכסי חפר סבן, כי צלפחד היה בכורו (רש"י במדבר כז, ז, ד"ה נתן תתן). דבר דומה היה עם המן[36]. זמן רב לפני שמתרחש הסיפור של המגילה, מרדכי והמן הולכים במדבר כשלוחי המלך אחשורוש. המן בזבז את כל האספקה שהיתה לו, ולפני שגווע ברעב, ביקש ממרדכי שייתן לו מככרות הלחם שהיו ברשותו. מרדכי הסכים, והמן מכר את עצמו למרדכי לעבד בתמורה לאוכל[37]. המן היה עבדו של מרדכי, כך שכל מה שהוא קנה, היה שייך בעצם למרדכי אדונו. כשהמן קיבל קידום בסולם המעלות הפרסי ונעשה גדול השרים, הוא רצה להפוך את היוצרות, לעמוד על אדונו מצילו, ולהרגו[38]. אין מה לומר - הוא באמת היה המן גדול.

---

33 שים לב להמשך הפסוק: "הלוא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך". המן קם כנגד מרדכי, שבנוסף להיותו צאצאו של שאול המלך שגרם בעקיפין לכך שהמן יוולד - "אביך", הוא קנהו לו לעבד כשהציל את חייו (עיין להלן במאמר) - "קנך".

34 עיין אסתר ג, י: "ויסר המלך את טבעתו מעל ידו, ויתנה להמן בן המדתא האגגי, צורר היהודים". וכתב רש"י בראשית מא, מב: "**ויסר פרעה את טבעתו.** נתינת טבעת המלך הוא אות למי שנותנה לו, להיות שני לו לגדולה".

35 ועיין גם רש"י במדבר כד, ז: "**וירם מאגג מלכו.** מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק. **ותנשא מלכותו.** של יעקב יותר ויותר, שיבוא אחריו דוד ושלמה".

36 ישנו עוד דמיון בין בנות צלפחד להמן (אם כי לכאורה, הוא הפוך מהכיוון של כפיות הטובה): הנחלה שבנות צלפחד קיבלו מדודיהן חזר בסופו של דבר למשפחתן - כשנישאו לבני דודיהן. מעין זה היה גם בחיים שניתנו לאגג ע"י מלך ישראל, שהרי "מבני בניו של המן לִמדו תורה בבני ברק" (גיטין נז:). בסופו של דבר, מחיים אלו קיבלנו עוד תורה לעמנו. לא שיש הצדקה לחמלה שהוא חמל על העמלקי, אבל במובן מסוים, קיבלנו על כך החזרים.

נציין גם את העובדה שבדומה לבנות צלפחד, גם בסיפור המגילה היו נישואין של בני דודים - אסתר נישאה לבן דודה, מרדכי (מגילה יג.).

37 כתב רש"י (מגילה טו., ד"ה וזה בא בפרוזבולי): "שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם". ראה שעניין הלחם במדבר אינו חדש לנו בסוגיית כפיות הטובה - את המן כבר פגשנו.

38 עיין משלי ל, כא-כב: "תחת שלוש רגזה ארץ... תחת עבד כי ימלוך, ונבל כי ישבע לחם". נציין ש"ימלוך" בגימטריה - "זה המן".

לפי פירוש זה יתבאר הפסוק כך: כשאחשורוש רומם את המן בן המדתא האגגי, הוא נתן לו הזדמנות להוציא לפועל את ה"הָמָניוּת" שבו, את כפיות הטובה שפעפעה בקרבו, במלוא גודלה. מתוך עמדת הכוח שקיבל, המן יכול היה לפעול כנגד מרדכי.

תחנה סופית - שושן

נחזור לכפיות הטובה של עם ישראל. השי"ת היה צריך לתקן לנו את פגם כפיות הטובה. מה הוא עשה? הביא לנו כפוי טובה רבתי[39], ששורשו היה בכפיות הטובה של האדם הראשון[40], שהלכה והתפתחה לאיטה, הגיעה לבסוף לשתיקת העם במתן תורה[41], והתגלתה ע"י משה רבנו בתלונות העם על המזון המוצנח אליהם

---

39 מובא במכילתא (בשלח, פרשת עמלק, תחילת פרק א; הדברים מובאים גם ב"אוצרות המוסר", שער הכרת הטוב): "יבוא עמלק כפוי טובה, וייפרע מן העם כפויי טובה".

40 עיין מגילה יא.: "'לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם'. 'אדם' - ולא מלך [הכוונה להמן הרשע]". שים לב לכך שהמן מופיע בפסוק בתואר "אדם" - שורש קיומו. יש לציין גם שבפסוק המדבר על כפיות הטובה בקבלת התורה, "מי יתן והיה לבבם זה להם" וגו', נרמזים האדם הראשון והמן האגגי: ראשי התיבות של המילים "יתן והיה לבבם" בגימטריה "אדם", ראש ההשתלשלות של חטא זה, וסופן - "המן", הנמצא בסוף ההשתלשלות.

41 האדם אכל מ"עץ הדעת טוב ורע" (שמא תיאור העץ קשור לכפיות הטובה, שהיא היפוך הטוב לרע), ומשום כך נמנע ממנו (ע"י להט החרב המתהפכת) לאכול מעץ החיים - התורה ("עץ חיים היא למחזיקים בה". ראה הרחבה על כך בהמשך). הדֹבר התגלגל עד שהגיע לכך שעם ישראל, בכפיות טובתם, גרמו לכך שהם לא יקבלו במתן תורה את היראה (ובעקבותיה - את קיום התורה והמצוות בתמידות). כמו כן, ה"לחם מן השמים" אינו אלא ניסיון מקדים שה' נתן לנו כדי לברוק האם נשמור את התורה - "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו, למען אנסנו - הילך בתורתי, אם לא" (שמות טז, ד). הָמָן העמיד בפני עם ישראל את ניסיון האמונה בה': האם יאמינו בה', שכמו שהוא נתן להם לחם היום הוא ייתן להם גם מחר, ולא יותירו מהיום למחר; או שלא יאמינו. בכך התברר האם נשמור אח"כ את התורה, שכל כולה מבוססת על האמונה - "וצדיק באמונתו יחיה" (עיין מכות כד.). וראה שהָמָן היה לחם שירד מהשמים, ו"אין לחם אלא תורה" (ועיין חגיגה יד.), והתורה ניתנה לנו משמים. אך עם ישראל ראו במן "לחם קלוקל", לפי שלא היה גורם ליציאת פסולת מהגוף, כי היה כולו זך וטהור (כמבואר ביומא עה:), וכך לא רצו את היראה והמצוות, הקדושה והרוחניות התמידית.

נרחיב מעט בהסבר מה שכתבנו בס"ד לעיל, שנמנעה מהאדם הראשון הגישה לתורה ("עץ החיים"): שמא לולא חטא האדם הראשון, היה "יום הששי" של הבריאה אותו "יום הששי" של קבלת התורה, או שלמחרת, ביום השבת הראשון של הבריאה, היתה קבלת התורה לידי אדם הראשון, שכלל בתוכו את כל נשמות ישראל והיווה את כלל האנושות (כפי שאכן היא ניתנה לבסוף ביום השבת). בכך היתה נשלמת בריאת העולם, והמציאות היתה מושלמת, וכל הזמן היה מצב של שבת - עולם הבא. לא היינו צריכים לעבור עבודות פיזיות, אלא רק לעסוק בעבודת ה' רוחנית (עיין בן איש חי שנה שניה, פרשת משפטים, בפתיחה). אולם האדם חטא, והתחיל בכך אלפיים שנות תוהו (עיין עבודה זרה ט.) שקדמו להתנוצצות אור התורה בעולם. בעקבות חטאו, נוצרה מציאות פגומה של עולם חומרי, של חיי חולין (שיש לקדשם), של ששת ימי מעשה. גם במצב פגום זה, ריחֵם עלינו השי"ת, וזיכה אותנו ששביעית מחיינו תהיה במעין העולם הבא - יום שבת קודש,

ממרום[42]. היה צריך שמישהו יתגבר על כפוי טובה זה, ויתקן על ידי כך את הפגם היסודי הזה. לַתפקיד נבחרים מרדכי ואסתר. הם אמורים לגלגל שרשרת של מעשים אשר יזריחו את אור הכרת הטוב בעולם.

בניגוד לאותם אלה שֶׁיָּראו מנבוכדנצר והשתחוו לצלמו, מרדכי היהודי לא יכרע ולא ישתחווה להמן, שעשה עצמו עבודה זרה (מגילה יט.[43]). אסתר מגלה למלך את תכנוני בגתן ותרש, אך היא לא לוקחת את הקרדיט לעצמה. היא מכירה טובה למי שגילה לה את הידיעה המרעישה, ומוסרת את המידע למלך בשם מרדכי (עיין מגילה טו.). הסיפור ממשיך בכך שעל אחשורוש עובר לילה טרוף שינה[44], מלווה בגערות מלאכים על כפיות טובתו כלפי האדם אשר הצילו ממוות בטוח[45]. אחשורוש נבנע להם, ומבקש מִשרו המקורב, שנקלע לחצרו "לתומו" (כלומר: כדי לבקש מן המלך להרוג את מיטיבם המשותף), לייעץ לו איך לעשות טובה למי שהוא רוצה לכבד. המן עונה, חוטף את מנת הביזיונות המגיעה לו, חרבונה (הזכור על כך עד היום לטובה[46]) מגלה למלך שכפוי הטובה הכין עץ כדי לתלות עליו את מרדכי. המן נתלה על העץ, ומרדכי ואסתר מתקנים לחגוג את חג הפורים כדי להכיר טובה להשי"ת, ולהודות לו על הצלתם.

אשר בו אנו שובתים מפעולות פיזיות, ועוסקים בבניינו הרוחני של העולם.

בנוגע לתוצאת חטא האדם הראשון שהזכרנו לעיל, נציין כאן את הפסוק "יש בוטה כמדקרות חרב" (משלי יב, יח), ונסביר אותו בס"ד כך: מי שכופה את הטובה, והופך את המתנה האדירה שרבונו של עולם העניק לנו ברחמיו למשהו רע (וזה מה שאמר "יש בוטה", שזה היפוך האותיות של "שי" ו"טובה"), הרי הוא כאותה חרב פיפיות המהפכת את הטוב לרע, את החי למת, והיא זו שתמנע ממנו להגיע לעץ החיים, כדי שלא יהפוך אותו לסם המוות. לעומתו, מי שמתייחס וניגש לתורה כראוי, יזכה להפיק ממנה חיים, וזה המשך הפסוק - "ולשון חכמים, מרפא".

42 אולי היה אפשר לפרש את שתיקתם בצורה אחרת, אך כשראה את כפיות טובתם במן, הבין למפרע מה היה הגורם לדממה במתן תורה.

עיין שמות טז, טו: "ויראו בני ישראל, ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא ידעו מה הוא, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה". ויש לשאול לכאורה: אם לא ידעו מה הוא, למה לא קראו לו "מה"? למה קראו לו "מן"? ושמא בצירוף הנו"ן למ"ם, במקומה של הה"א, נרמזו כאן שלוש אותיות שמו של מי שיותר מאוחר, בהמשך ההיסטוריה, יבוא לתקן לנו את פגם כפיות הטובה (שאולי גם מכאן היה מקור מוצאו).

43 עיין גם מה שכתבנו בס"ד בהערה 26.

44 עיין מגילה יא.: "פרסיים... ואין להם מנוחה כדוב".

45 כתב רש"י (מגילה טו:): "**נדדו עליונים.** שהיו מלאכים מבהילים אותו כל הלילה ואמרו לו: כפוי טובה! שלם טובה למי שעשאה".

46 אמנם לפי המדרש, חרבונה הזכור לטוב אינו אלא אליהו הנביא זכור לטוב (אסתר רבה י, ט). ונציין ש"חרבונה" בגימטריה "זה פנחס ואליהו".

"לקח טוב נתתי לכם"[47]

נחזור ונציין את ארבעת הפירושים על "ומה ראו על ככה, ומה הגיע אליהם", שמהם יצאנו לדרך: מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש[48], ומה הגיע אליהם - שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי, ומה הגיע אליו - שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחווה, ומה ראתה אסתר שזימנה להמן (וכאמור, בגמרא הדבר מוזכר בשינוי: "מה ראה" - אחשורוש להביא את ספר הזכרונות, "על ככה" - שאסתר זימנה את המן). אפשר למצוא בדעות השונות את עניין כפיות הטובה והכרת הטוב השוזרים את מהלך הסיפור העומד ביסוד המגילה. שימו לב גם לכך ש"ככה" (הגורם למה שקרה) בגימטריה - "אדם", מי שהתחיל את כל ההתגלגלות שגרמה למעשה המגילה.

זהו. תוקנה כפיות הטובה. לאחר שיכולנו להכיר בטובה, יכולנו לקבל בקיום גמור את האורה, את הטובה, את התורה[49], ללא חשש שנהפוך אותה מסם החיים לסם המוות. כעת, קיבלנו את התורה מרצון[50] - "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (שבת פח.). במשפט זה מסתתר לו רמז מקסים לכל הסיפור שמאחורי המגילה. "הדור" בגימטריה "דֹּב אורב", וכן "יראה"[51]. קבלת התורה השנייה גולגלה על ידי הדֹּב והאורב כדי לתקן את כפיות הטובה שהיתה באי-בקשת היראה. ואם תשאלו: "מה עם ה"ארי במסתרים"?", נגלה לכם שבפסוק כתוב "אריה במסתרים", אבל לא קוראים את האות ה"א[52], כך שאפשר להוסיף את החלק האחרון של הפאזל ההדור - "אריה". ה' יתברך השתמש בהמן ובאחשורוש כדי ליירא אותנו, וכשהוסרה כפיות הטובה שרבצה עלינו, קבלת התורה שלנו הייתה שלמה. אמנם "דֹּב אורב הוא לי", נראה לנו שקודקודי התסבוכת של הגזירה היו המן ואחשורוש, אך באמת - "ארי במסתרים", בסתר, בהחבא, בשקט בשקט, מסובב כל הסיבות, הקב"ה, הוא המושך בחוטים[53].

---

47 משלי ד, ב.

48 נזכיר שעל פי הזוהר הקדוש שהובא לעיל (פרשת תרומה, קעה.), גם במעשה הצלם של נבוכדנצר, שגרם למות נכדתו, היה שימוש בכלי קודש.

49 "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (אסתר ח, טז) - אמר רב יהודה: 'אורה' - זו תורה, וכן הוא אומר: 'כי נר מצוה ותורה אור' (משלי ו, כג)" (מגילה טז:). כמו כן, "אין טוב אלא תורה, שנאמר: 'כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו' (משלי ד, ב)" (אבות ו, ג).

50 שים לב לכך שגם מתן תורה הראשון היה ע"י משה רבנו, מכיר הטובה, עיין מה שכתבנו בס"ד בהערה 17.

51 "הדור" ו"דֹּב אורב", כל אחד מהם בגימטריה - 215, ועם הכולל - 216, כגימטרית "יראה".

52 עיין מה שכתבנו בס"ד בהערה 91.

53 שמא ה"ארי במסתרים" קשור ל"במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" (ירמיהו יג, יז), שבחז"ל פירשו את

כעת, נציע את האפשרות השנייה להסבר התהליך שקרה מאחורי הקלעים בסיפור המגילה.

סוף היראה, תחילת האהבה

שאלה: מה המשך הפסוק: "ראשית חכמה..."? התשובה הנפוצה שנקבל על שאלה זו תהיה, מן הסתם: "יראת ה'". זו תשובה יפה, אך היא חצי נכונה. יש שני המשכים לציטוט שהזכרנו. האחד הוא בתהלים (קיא, י), והוא המוכר יותר; והשני נמצא לא הרחק משם - בתחילת ספר משלי (ד, ז). שם הפסוק ממשיך כך: "ראשית חכמה - קְנֵה חכמה". מהי אותה "ראשית חכמה"?

אפשר להסביר על דרך הרמז ש"ראשית חכמה" זו תחילת המילה "חכמה", האותיות חי"ת וכ"ף (או אם תרצו: - "כֹּחַ") - הן יראת ה'. למה הכוונה? נציע שתי אפשרויות קישור בין הכֹּח ליראה. הקשר הראשון - האדם מגיע ליראת ה' ע"י שהוא נחשף לכוח ולגבורת ה'. השני - על ידי שהאדם ירא את השי"ת, הוא נאזר בכוח, באומץ ובגבורה כדי לכבוש את יצרו (עיין אבות ד, א), ואינו חוטא. נציין גם ש"יראה" בגימטריה "גבורה".

אפשר גם להסביר ש"ראשית חכמה" היא קבלת התורה, תחילת הקשר שלנו לחכמה האלוהית. לפני שנסביר לפי זה את הפסוקים, הרשו לנו לשאול עוד שאלה: מתי קיבלנו את התורה? גם כאן התשובה מתחלקת לשני סעיפים. חציה הראשון של התשובה הוא חג השבועות, וחציה השני נמצא כ-11 שבועות לפני כן - בפורים. קיבלנו את התורה פעמיים. הפעם הראשונה היתה בסיני, והשנייה - בשושן.

מה היה בקבלת התורה בסיני? לאחר שעם ישראל רואה במשך שנה שלמה סדרה של מכות מופלאות הנוחתות על משעבדיהם אחת אחרי השנייה, שערי הברזל נפתחים, והם יוצאים ממצרים. שבוע לאחר מכן, אל מול עיניהם המשתאות, ים סוף נקרע כדי לאפשר להם לעבור בתוכו. מחזה מדהים. אבל השיא הגיע אחרי

הביטוי "מפני גוהּ" בשני אופנים: "אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאוותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה לעובדי כוכבים. ר' שמואל בר נחמני אמר: מפני גאוותה של מלכות שמים" (חגיגה ה:). כלומר: "מסתרים" זהו המקום שבו ה' כביכול בוכה על כבוד מלכות ישראל המושפל. גם בהסתרת הפנים במגילת אסתר היה מימד של השפלת כבוד ישראל. אולי על פי זה תובן גם השמטת האות ה"א מ"אריה" בפסוק אצלנו: האות ה"א רומזת למלכות ה', וכבודו. האות ה"א המושמטת רומזת למלכות ישראל המושלכת ארצה ולהסתרת כבוד ה' בזמן גזירת המן על עם ישראל, טרם התגלות ה' בצאתו לישע עמו.

חודש וחצי - הם (כלומר - אנחנו[54]) מקבלים את התורה בהר סיני. הם רואים את ההר מלא עשן, את הברקים, את הלפידים. הם יכולים לראות קולות[55]. השמים נקרעים, והם רואים מראות אלוהים. אווירה של יראת אלוהים ממלאת את חלל העולם. בכל דיבור מחדש העם מקבל דום לב. נשמתם פורחת באוויר. רבונו של עולם מוריד טל של תחיית המתים, ומחזיר את רוח החיים לעם[56]. ממש תחיית המתים. אלוהים אומר לעם ישראל שאם אינם מקבלים את התורה, שם תהיה קבורתם[57], והם מקבלים את התורה. אבל רק מיראה[58]. קבלת התורה בסיני היתה "ראשית חכמה - יראת ה'".

"אהבתו ויראתו" - ה"דחילו" מול ה"רחימו"

לפני שנגיע לפסוק מספר משלי, נברר חלק קטן מסוגיה ארוכה, רחבה, גבוהה ועמוקה. סוגיה יסודית ביותר, הנוגעת לשתי הזרועות המניעות את עבודת הבורא שלנו - היראה והאהבה. כתב רש"י (דברים ו, ה): "**ואהבת.** עשה דבריו מאהבה. אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה: העושה אצל רבו מיראה, כשהוא מטריח עליו - מניחו והולך לו". הוא עובד את אדונו מחשש לעורו. הוא במרכז, והעבודה

---

54 שכל נשמות ישראל לדורותיהם עמדו במתן תורה וקיבלו אותה ביחד עם דור יוצאי מצרים (תנחומא יתרו יא).

55 אולי חוש השמיעה התעלה לראייה, או משהו כעין זה. ועיין גם שמות כד, י: "ויראו את אלוהי ישראל, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וכעצם השמים לטוהר". במתן תורה עם ישראל חשו את נוכחות ה' עד כדי כך שהכתוב השתמש בלשון ראייה כדי לתאר תחושה זו. וכתב ר' צדוק הכהן מלובלין זצ"ל (פוקד עקרים אות ב, עיין שם) ש"יראה" אותיות "ראיה", שכאילו רואה מולו את נוכחות ה'.

56 שמא אותה נפש שיצאה בדיבור ה' היתה נמוכה מדי ולא עמדה בפני אותה מעלה רוחנית עליונה שהתגלתה בדיבור החדש, ולכן יצאה. ושמא הדיבור עצמו היה אותו טל שמילא את העם בנפש אלוהית חדשה ומרוממת יותר - "טל אורות טלך", טל של אור תורה (עיין כתובות קיא:). בדומה לזה, שמא הדברות עצמן היו אותם הבשמים אשר מילאו את חלל העולם (שבת פח:) והשיבו את נפשם של ישראל, כעין הבשמים של ההבדלה במוצ"ש.

57 שמא כוונת הדברים בעומקם הוא, שאם לא יקבלו את התורה, אין להם בשביל מה לחיות בעולם הזה.

עיין שבת פח., שאם לא היו מקבלים את התורה, כל העולם כולו היה חוזר לתוהו ובוהו. ושמא בקבורתם שם היתה מתבטלת סיבת בריאת העולם (שהעולם נברא "בראשית" - בשביל ישראל שנקראו ראשית, רש"י בראשית א, א), ואם היו מתים, היה אפשר כבר להחריב אותו, כי הוא היה נותר חסר תכלית.

58 יש להסב את תשומת הלב לכך שהיראה שנתייחס אליה להלן היא יראת העונש, ולא יראת הרוממות שהיתה בקבלת התורה. כיוון שעם ישראל לא רצו לקבל את יראת הרוממות, מכל המעמד העוצמתי שחוו - נותרה להם רק יראת העונש, שכן באותו יום טעמו, ולו במעט, את עוצמת השי"ת, וכל אחד מהם היה יכול להסיק לעצמו את המסקנה המתבקשת בנוגע למי שמעז להמרות את פיו של הכל יכול, מלך מלכי המלכים. המסקנה הפשוטה מובילה ישירות ליראת העונש.

- האמצעי הנוח ביותר להגנה על האינטרסים שלו. ואם האמצעי לא נוח - תמיד אפשר לבחור בדרך אחרת להגיע לנוחות המיוחלת.

יש עוד חסרון ליראה כשהיא בפני עצמה: האדם יודע שהוא ייענש על מה שהוא עושה שלא כדין, אבל הוא אינו רואה את זה בעיניים. זה לא מוחשי[59]. גם אם בתוך תוכו הוא יודע שבאמת עדיף לו ללכת אחרי רצון ה' (גם מבחינת מניעת הייסורים ממנו), עדיין קשה לו לחיות על פי זה. לפחות במצבים קשים. כשתעמוד בפניו מניעה מוחשית לקיום דבר ה', לא תמיד הוא יעמוד בניסיון. כשמישהו יכריח אותו באמצעות איומים לעבור עבירות, הוא עלול להיכנע, כי האיומים נראים ממשיים יותר מהאש שבוערת שם למעלה.

כל זה קיים כשהאדם מונע מיראה, שהיא בעצם אהבת עצמו. לעומת זאת, כשהוא יפעל מתוך אהבת ה' - שום דבר לא יעצור בעדו. גם אם קשה, הוא יעשה הכל למען רבונו של עולם. מובן שהדבר תלוי ברמת האהבה. ככל שהאהבה גדולה יותר, הוא יהיה מוכן להקריב קרבן גדול יותר (ולהתקרב לבוראו על ידי כך קִרבה רבה יותר). התורה מצווה אותנו בנוגע לאהבת ה': "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאודך" (דברים ו, ה) - אהוב את בוראך, את המְחַיֶּה אותך, את אלוהיך, באהבה העזה ביותר. אהבה כזו, ששום דבר לא יעמוד בפניה: לא חסימה של אהבה כלשהי אחרת, לא מסך של אהבת החיים, ולא חציצה של אהבת הממון. אהוב אותו עד קצה גבול היכולת. מול אהבה כזו שום דבר לא יכול לעמוד. "כי עזה כמות אהבה... מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה" (שיר השירים ח, ו-ז). איך מגיעים לאהבה כזו? נציע שתי תשובות.

"מדע האהבה..." - איך לאהוב את ה'?

דרך אחת להגיע לאהבתו יתברך היא הכרת הטוב[60]. כשאדם עוצר לרגע את זרם חייו ומתבונן על כל חסדי ה' המסובבים אותו כל הזמן, הוא מתמלא באהבה

---

59 ושמא זה היה שורש חטא העגל, שרצו למלא את חסרון המוחשיות שלא בדרך הנכונה.

60 עיין גם מסילת ישרים פרק יט: "והנה זאת ודאי, שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמטיב אליו ומעשירו ומצליח אותו, אלא כאהבת הבן לאביו, שהיא אהבה טבעית ממש שטבעו מכריחו וכופהו לזה, כמאמר הכתוב: 'הלא הוא אביך קנך'. ומבחן האהבה הזאת הוא בזמן הדוחק והצרה, וכן אמרו [חכמינו] זכרונם לברכה: 'ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך' - אפילו נוטל את נפשך. 'ובכל מאודך' - בכל ממונך".

לבוראו רב החסד. מעט מְזַעֵיר מאותם חסדים: דבר ראשון - הוא יהודי. הוא זוכה שנשמתו תהיה מחוברת לצורהּ גם בעולם הזה. כמו כן, הוא לא יצטרך לעלות למעלה אחרי מאה ועשרים שנה ולגלות שִׂגָּע לריק במשך כל חייו. הוא יקבל גמול על המצוות שהוא עשה כאן. בנוסף לזאת, יש לו הורים, משפחה, חברים, אוכל, בגדים, גוף פועל, בריאות, שמחה, הצלחות, כשרונות, ועוד היד נטויה.

אבל ישנה דרך נוספת להגיע לאהבת ה'. הכרה ברוממות הבורא וגדלותו. כתב הרמב"ם בתחילת ספרו, "משנה תורה" (הלכות יסודי התורה ב, ב): "בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים [של האל הנכבד והנורא], ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב, ומשבח, ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול[61]"[62].

אף על פי שאין זה מוכרח, שמא גם הדרך להגיע לאהבת הבורא שכתב הרמב"ם מבוססת על הכרת הטוב. ראיית כל הטובות הנפלאות שהשי"ת ברא בעולמו, מעצימה את הכרת הטוב כלפיו על כל מה שעשה בשבילנו, הן מצד גודל הטובה, שהוא ברא את כל הדברים העצומים האלה למעננו[63], והן מצד גדלות המיטיב, שגם לה יש השפעה על הכרת הטוב. כיצד? נסביר את הדבר על ידי סיפור.

מספרים שבסביבת מגוריו של אלברט איינשטיין גרה ילדה יהודייה בת שש. היא תמיד ראתה בפארק את ה'דוֹד' הזה, יושב ומתעסק עם המון מספרים. יום אחד היא היתה צריכה עזרה בחשבון, והיא חשבה שהאיש הזה יכול להיות האדם הנכון לעזור לה. היא פנתה אליו ואמרה לו: "דוד, האם תוכל לעזור לי בשיעורי הבית שלי?". איינשטיין אמר: "בוודאי, אשמח לעזור לך". כשסיים, אמר לה: "בכל פעם שתהיה לך בעיה, תוכלי לבוא אליי". וכך, במשך תקופה מסוימת, הוא היה עוזר לה בשיעורי הבית. יום אחד אמרה לו הילדה: "סיפרתי למורה שלי עליך. אמרתי לה שאתה איש חכם ואתה עוזר לי בשיעורי הבית. והיא רוצה לדעת את שמך". איינשטיין חייך, ונתן לה את כרטיס הביקור שלו. כשהמורה ראתה את

---

61 לבאורה כל הפעלים שכתב הרמב"ם מוסבים על "השם הגדול".

62 שמא יש להקביל בין שתי דרכים אלו לשני צמדי פסוקים במזמור קמח בתהלים: "יהללו את שם ה' כי הוא ציוה ונבראו. ויעמידם לעד לעולם, חק נתן ולא יעבור" (פס' ה-ו). המקור לתהילה - הקיום שהשי"ת מקיימם. "יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו, הודו על ארץ ושמים. וירם קרן לעמו, תְּהִלה לכל חסידיו, לבני ישראל עם קרובו, הללויה" (פס' יג-יד). המקור לתהילה - רוממות ה'. ואפשר שאין זה נכון.

63 כמו שאמרו חז"ל, והובאו הדברים ברש"י על הפסוק הראשון בתורה, "בראשית" - בשביל ישראל שנקראו ראשית.

כרטיס הביקור עם השם "אלברט איינשטיין", לא האמינה. היא אמרה לילדה: "האם תוכלי לבקש מהדוד הזה שיבוא לבקר פעם אחת בבית הספר שלנו?". והוא בא. הוא הסביר לכיתה של ילדים בני שבע-שמונה את תורת היחסות.

עזרה בשיעורי בית של אדם רגיל מן השורה, ועזרה בשיעורי בית של אדם בעל שם עולמי, אולי שוות בתוצאה - השגת פתרון לתרגילי החשבון, אך המרחק ביניהן גדול מאוד. אם הילדה היתה מבינה מיהו ה'דוד' שעזר לה, הכרת הטוב שלה כלפיו היתה גדלה לאין ערוך. אדם שפיתח את תורת היחסות מפנה מזמנו היקר לעזור לה לפתור תרגילים בא'-ב' של החשבון! בנמשל, כשהאדם תופס מעט יותר את גדולת הבורא, יתברך שמו ויתעלה, הוא מבין איזו טובה אדירה עושה איתו רבונו של עולם כשהוא יורד ודואג לפרטי הפרטים של החיים האישיים של אותו אדם, שגם הם יהיו המושלמים ביותר.

אמנם אין להכחיש שפשט דברי הרמב"ם הוא שהאדם יאהב את בורא העולם מתוך עצם התבוננותו בגדולתו יתברך. ההיחשפות לגודל ולעומק האינסופיים המתגלים דרך עולמו של יוצר כל (עיין תהלים צב, ו), יוצרת אצל האדם רצון חזק להתקשר לקב"ה ולהתחבר אליו, להידבק בו יתברך[64] - וזו אהבת ה'.

אפשר לראות בשתי הדרכים להשגת האהבה, את ההתגברות של האהבה על חסרונות היראה: חסרון היראה הראשון היה שהאדם עומד במרכז, ולכן הוא יבחר בדרך הנעימה לו ביותר. מנגד, כשהאדם אוהב את השי"ת מחמת שמכיר לו טובה, השי"ת נמצא במרכז. האדם מכיר הטובה רוצה לעשות לו נחת רוח, והוא מוכן לעשות זאת גם במחיר ויתור על נוחיותו האישית. החסרון השני של היראה היה שהיא איננה מוחשית. לעומת זאת, כשהאדם מתבונן בכל פלאי הבריאה המפוזרים בכל מקום ביקום, האהבה שבלבו מוחשית ביותר. היא עומדת כל הזמן אל מול עיניו, ומזכירה לו את בוראו[65].

---

64 ע"פ דברי הרב יצחק סבתו. וזו כוונת הרמב"ם במה שכתב שהאדם יתאווה לדעת את השם הגדול - שישתוקק לזכות להידבק בו יתברך.

65 בנוגע להבדל בין עבודת ה' הנובעת מאהבת הבורא, לבין זו המגיעה מאהבת האדם את עצמו, עיין חגיגה טו., שם אומרת הגמרא: "יצתה בת קול ואמרה: 'שובו בנים שובבים' - חוץ מאחר. אמר: הואיל ואיטריד ההוא גברא, ליפוק וליתהני בהאי עלמא. נפק אחר לתרבות רעה". אומר אחר: אם אין לי את ה"שם", למה שלא יהיה לי לפחות את ה"כאן"? אם הוא היה עובד את רבונו של עולם מאהבתו יתברך, ולא כדי לקבל רווח מעבודת ה' שלו, הוא היה ממשיך לקיים מצוותיו על אף שלא היה מתוגמל על כך, בין אם מחמת שמטרתו היתה עשיית רצון ה' לשם שמים, ובין אם מחמת הכרת הטוב שלו על הטובות שהשי"ת המשיך להרעיף עליו - מערכת נשימה פועלת, למשל.

"בדחילו ורחילו, ורחילו ורחילו" - היראה הפגומה

נאמר בגמרא (עבודה זרה ה.): "אמר להן משה לישראל: כפויי טובה בני כפויי טובה! בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל: 'מי יתן והיה לבבם זה להם' (דברים ה, כו), היה להם לומר: 'תן אתה'"[66]. הקב"ה רצה לתת להם את היראה התמידית ממנו, שיחושו את נוכחותו התמידית כל הזמן, ממש כפי שחשו באותו יום מרומם, במתן תורה. הוא ביקש להעניק להם רגש יראה חזק ביותר, כאילו שהם רואים אותו[67]. לוּ היו בני ישראל בעלי הכרת הטוב, אוהבים באמת ובתמים את בוראם, ומבקשים ממנו שייתן להם את יראתו, אזי באמתחתם היו נמצאות, זו לצד זו: אהבת הבורא, מידת הכרת הטוב, המציבה את רבונו של עולם במרכז, וכן יראה מושלמת, יראה עליונה, מוחשית. היתה להם אפשרות פז להשתלם מכל הכיוונים - גם מצד אהבת ה' שבקרבם, וגם מצד היראה העליונה שעל פניהם[68]. אבל הם היו כפויי טובה ולא ביקשו, ונשארו בעלי יראה בלבד, והיראה הזו היתה חסרה, פגומה.

אותו הפגם שביראה חזר אליהם יותר מאוחר, ופגע בהם בחזקה. זה קרה מאות שנים מאוחר יותר, בבבל הרחוקה, בבקעת דּוּרא. נבוכדנצר מכריח את בני בניהם של אותם אנשים שלא רצו ביראת ה', לעבוד עבודה זרה. הם יראים מפניו, נכנעים ללחצים, ולמעט חנניה, מישאל ועזריה שעמדו איתנים על דתם, הם משתחווים לצלם שהוא עשה (ראה דניאל ג, יח ומגילה יב.). היה צריך לתקן את פגם היראה. וזה הגיע לאחר קצת יותר משש שנה - בימי אחשורוש (עיין מגילה יב.). הקב"ה מחליט לגזור גזירה כדי ליירא את ישראל. מישהו מהם יצטרך להיקלע למצב שבו הוא יתנסה בנסיון היראה, ויעמוד בו בכבוד. לַתפקיד נבחרת אסתר המלכה[69].

הגמרא (מגילה טו.) דורשת את הפסוקים המתארים את שרשרת ההתרחשויות שקדמו לכניסת אסתר ללוע האריה, להליכתה אל אחשורוש.

'ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו, וילבש שק ואפר, ויצא בתוך העיר, ויזעק זעקה גדלה ומרה' (אסתר ד, א). מאי אמר (מה אמר בזעקותיו)? רב אמר: גבה המן מאחשורוש, ושמואל אמר: גבר מלכא עילאה

---

66 ליתר פירוט בנוגע לברייתא זו, עיין לעיל, באפשרות הראשונה להסבר התהליך שמאחורי המגילה.

67 עיין מה שכתבנו בס"ד בהערה 55.

68 עיין מה שכתבנו בס"ד בהערה 16.

69 אולי בהיותה מלכה נחשבה היא כשקולה לכל העם, כמו שכתב רש"י (במדבר כא, כא, ד"ה וישלח): "שנשיא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכל", עיין שם.

ממלכא תתאה (גבר המלך העליון, הקב״ה, מהמלך התחתון, אחשורוש[70]).

׳ותקרא אסתר להתך, מסריסי המלך אשר העמיד לפניה, ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה׳ (שם פס׳ ה). אמר רב: ׳התך׳ זה דניאל, ולמה נקרא שמו התך? שחתכוהו מגדולתו. ושמואל אמר: שכל דברי מלכות נחתכין על פיו.

׳לדעת מה זה ועל מה זה׳ - אמר רבי יצחק: שלחה לו: שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה (שכתוב לגביהם ׳מזה ומזה הם כתובים׳, שמות לב, טו)?

׳ויעבור מרדכי׳ (שם פס׳ יז) - אמר רב: שהעביר יום ראשון של פסח בתענית, ושמואל אמר: דעבר ערקומא דמיא (שעבר באמת מים כדי לכנס את היהודים שהיו בעבר השני של האמה[71]).

נציע בס״ד פירוש חדש לחלק מדעות האמוראים בהסבר הפסוקים: מרדכי יודע את כל אשר נעשה. את הכל. הוא יודע שיש משהו מעבר למה שקורה כאן בשטח, מעבר למה שמתרחש פה אל מול העיניים. הוא יודע שיש מישהו שמגלגל מלמעלה את הגזירה הזאת. והוא זועק אליו. הוא מכריז ואומר: למרות המציאות הקשה שאנו רואים, המלך העליון נמצא מעל התחתון! אחשורוש הוא רק שליח של מלך מלכי המלכים. יש למי לפנות כדי לשנות את המצב![72]

אסתר שומעת על מעשי מרדכי, ושולחת אליו את דניאל. למה היא בוחרת דווקא בו? זאת ועוד: המגילה מכנה אותו בנוגע לשליחות זו בשם התך - ״שכל דברי מלכות נחתכין על פיו״. מה הכוונה, ואיך זה קשור לשליחות?

״אבול את המגילה הזאת״[73]

הגמרא ביומא (עז.) מספרת על דניאל מעשה מאוד מעניין. יחזקאל מתנבא בספרו (ח, טז) על כעשרים וחמשה איש שעומדים בבית המקדש, בין האולם למזבח,

---

70 רש״י מפרש שם שזו לשון כבוד כלפי מעלה, ובאמת הכוונה להיפך, שכביכול אחשורוש גובר ח״ו.

71 כמו שאמרה לו אסתר ״לך כנוס את כל היהודים״. ראה שבסופו של מעשה קיבלנו את התורה, ובשביל לזכות לכך צריך אחדות - ״ויחן שם ישראל כנגד ההר״.

72 אפשר גם להסביר את דברי שמואל כפירוש רש״י המובא לעיל בהערה 70, ואילו את דברי רב, שזעק ״גבה המן מאחשורוש״, להסביר בכיוון הזה - שמרדכי אמר שהקב״ה מנהל את הכל. כיצד? ״המן״ בגימטריה ״המלך״. לפי זה נפרש בס״ד כך: ״גבה המלך״, הקב״ה, הארי במסתרים, ״מאחשורוש״.

73 יחזקאל ג, א.

מפנים את אחוריהם כלפי ההיכל בחוסר צניעות משווע, ומשתחווים לשמש. הגמרא מספרת שבאותו זמן אמר הקב״ה למיכאל, שׂרו של ישראל: ׳מיכאל! סרחה אומתך!׳ מיכאל אומר לפני הקב״ה: ׳רבונו של עולם! דיו לטובים שבהם (הצילם בזכות הצדיקים[74])!׳ אמר לו הקב״ה: ׳אני שורף אותם ולטובים שבהם׳[75]. מיד מצֻוה המלאך גבריאל למלא את חפניו בגחלי אש מבינות לכרובי מעלה, ולזרוק על ירושלים. יחזקאל רואה את מילוי הפקודה. גבריאל אינו לוקח את הגחלים ישירות מבין הכרובים, אלא אומר לכרוב, ״וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות הכרובים, וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים (גבריאל), ויקח ויצא״ (י, יז). הגמרא מגלה לנו מה עשה אותו שינוי: ״אמר רב חנא בר ביזנא אמר ר׳ שמעון חסידא: אלמלא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל - לא נשתיירו משונאיהן של ישראל (לשון סגי נהור) שריד ופליט״.

המשך המעשה: ״והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר: עשיתי כאשר צוויתני״ (ט, יא). אמר רבי יוחנן: באותה שעה הוציאו לגבריאל מאחורי הפרגוד והכוהו ששים מכות בפולסא דנורא - מקל של אש. אמרו לו: מילא אם לא היית עושה כלל את מה שצוו אותך - הֵיינו מלמדים עליך זכות, שאתה דוחה את ביצוע העונש בגלל התקווה שאולי בכל זאת ה׳ יסלח לעמו, והעונש יבוטל. אבל כבר ביצעת את העונש, אז למה לא עשית אותו במדויק כמו שציוו אותך? ועוד: כשעשית, למה חזרת והודעת שהוצאת לפועל את העונש? האם אינך יודע ש״אין משיבין על הקלקלה״[76]? הביאו את המלאך הממונה על האומה הפרסית, ושמו אותו כמחליפו של גבריאל. הוא שימש בתפקיד שלושה שבועות. נתנו לו שלטון על עשרים ואחד מלכים[77], אך הוא לא הסתפק בכך. הוא רצה אותנו. הוא אמר: ״תנו לי גם את ישראל, שגם הם יעלו לפרסיים מס״. נתנו לו. חזר ואמר:

---

74 שמא אפשר לפרש גם שהוא אמר שֶׁדי אם ימותו הצדיקים לבדם. יהיה בכך בכדי לכפר על העוון, לפי שמיתת צדיקים מכפרת, וכל אחד מהם שקול כנגד אנשים רבים אחרים (עיין ברכות ו׳, ומצאנו כעין זה במספר מקומות בש״ס). אין צורך להמית את כולם. הקב״ה אמר שצריך שכולם ימותו. אמנם ייתכן שמדקדוק הסדר שבלשון תשובתו של הקב״ה אין משמע כך.

75 יש לציין כאן את תפילת אברהם אבינו על סדום, שהצדיקים שבה יצילו את כולה. שים לב לחילוק בין המקרים בתגובת ה׳. ושמא ניתן להציע שתגובת ה׳ כאן באה להראות את גודל מעלתו של דניאל, שבזכותו - גבריאל כן נענה.

76 שמעתי שני פירושים לדבר: האחד - אין זו דרך ארץ לשוב ולהודיע ששליחות בוצעה, כשלא התבצעה כראוי. השני - אין ראוי לשליח לשוב ולהודיע למשלחו על תוצאת שליחותו כשמדובר בשליחות פורענות. ועיין מגילה טו..

77 שמא בכל יום הוא קיבל שליטה על מלך נוסף.

"תנו לי גם את החכמים". כתבו לו שיזכה גם בחכמים. לפני שהספיקו לחתום, עמד גבריאל מאחורי הפרגוד ודיבר בשבח החכמים: "אפילו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהן בעולם הזה עד שיחזרו בעליהן מבית המדרש בלילה, זוכות לעולם הבא. מעלתם של החכמים כל כך גדולה! אל תתנו לו אותם!" ולא השגיחו עליו. אמר לפניו: "רבונו של עולם. אם יהיו כל חכמי אומות העולם בכף מאזניים, ודניאל איש חמודות בכף שנייה, לא נמצא מכריע את כולם? בזכותו תציל את החכמים מהפרסיים!". אמר הקב"ה: "מי הוא זה שמלמד זכות על בניי?" אמרו לפניו: "רבונו של עולם, גבריאל". אמר להם: "יבוא"[78]. הכניסוהו.

גבריאל רואה את שר הפרסיים עם אגרת הגזירה ביד, ומנסה לקחת לו אותה. השר ממלט ממנו את האיגרת על ידי שהוא בולע אותה. כתוצאה מכך, הגזירה התקיימה בחלקה - מקצת החכמים שילמו מס לפרסיים, ומקצתם היו פטורים מלשלם להם מס. על פי סיפור זה אפשר לפרש את המשפט "כל דברי מלכות נחתכין על פיו", שאין הוא מתייחס למלכות הארצית שכאן, אלא כוונתו היא, שהיו לדניאל זכויות שאפשרו לו לשנות דברים הנוגעים למלכות שם למעלה[79]. וזה מה שהיה צריך כאן. מישהו שיקרע את רוע הגזירה. דניאל הוא זה שנבחר להיות המתווך בין מרדכי ואסתר.

קיצור הדרך לגהינם

יש טעם נוסף אפשרי לבחירה בדניאל. נחזור לצלם נבוכדנצר. למעלה ראינו שחנניה, מישאל ועזריה לא השתחוו לצלם. לשלשתם היה חבר טוב מאוד. חבר ילדות. בגלות יהויכין, הם הובאו כרביעיית ילדי אצולה יהודיים לבית נבוכדנצר. לחבר הזה קראו דניאל. היכן הוא היה כשאירע מעשה הצלם? הזוהר הקדוש (פרשת תרומה, קעה.) מגלה לנו: "הַהוּא יוֹמָא כָּנַשׁ כָּל אוּמַיָּא וַעֲמַמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא לְמִפְלַח לְהַהוּא צַלְמָא, וְנָטַל מָאנָא מִמָּאנֵי מַקְדְּשָׁא, דְּהָוָה גָּלִיף בֵּיהּ שְׁמָא קַדִּישָׁא, וְעָיֵיל לֵיהּ בְּפוּמֵיהּ דְּהַהוּא צַלְמָא, וּבְהַהִיא שַׁעֲתָא הֲוָה מְמַלֵּל רַבְרְבָן, עַד דְּאָתָא דָּנִיֵּאל, וְקָרִיב גַּבֵּי דְּהַהוּא צַלְמָא, וְאָמַר אֲנָא שְׁלִיחָא דְּמָארָא עִלָּאָה, גּוֹזְרָנִי עָלָךְ לְמֵפַק מֵהָכָא.

---

78 מכאן יכולים לראות את גדולתם של המלמדים זכות על בניו של רבונו של עולם בעיני אביהם, וכדאי מאוד לכל אחד להרגיל עצמו במעלה נפלאה זו, ועיין גם שבת קכז:.

79 אפשר להסביר זאת על מלכות פרס (שבעקבות דניאל הפסידה חלק מהמסים שעמדה לקבל), וכן על מלכות ישראל, מעמד עם ה' (שבזכותו נקבעו הדברים הנוגעים למנהיגי ממלכת הכהנים והגוי הקדוש, דבר המשליך על מעמד העם כולו).

אִדְכַּר שְׁמָא קַדִּישָׁא, וְנָפַק הַהוּא מָאנָא, וְנָפַל צַלְמָא וְאִתְבַּר״. תרגום: אותו היום, אסף [נבוכדנצר] את כל העמים לעבוד לצלם, ולקח כלי מכלי המקדש, שהיה מגולף בו שם קדוש, והכניס אותו בפיו של הצלם. באותה שעה היה [הצלם] מדבר גדולות, עד שבא דניאל, והתקרב לצלם, ואמר: ״אני שליחו של האדון העליון. אני גוזר עליך לצאת מכאן״. הזכיר שם קדוש, ויצא אותו כלי מפיו של הצלם, ונפל הצלם ונשבר[80] (אולם עיין סנהדרין צג.).

דניאל היה באותו מעשה של הצלם, והוא ראה את מה שקרה שם. אסתר שולחת על ידו לבן דודה מרדכי את השאלה: ״האם עם ישראל עברו על חמשת החומשים?״. איך אפשר לעבור על כל החומשים? יש אפשרות לעבור מצווה מצווה, ולחטוא כמה מאות פעמים. אבל יש עוד אפשרות. רש״י על התורה כותב (דברים יא, כח, ד״ה מן הדרך): ״הא למדת שכל העובד עבודה זרה, הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל. מכאן אמרו: כל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה כולה״. אסתר יודעת שעם ישראל השתחווה לצלם, והיא שואלת באמצעות דניאל האם הוא עבד שם עבודה זרה[81]. אם כן - המצב מאוד לא פשוט. דניאל היה שם, והוא ראה שאחיו משתחווים רק מחמת הפחד. הם לא באמת התכוונו לעבוד עבודה זרה. ברוך ה׳. זה נחשב שוגג[82] ופטורים על זה (רמב״ם הלכות ע״ז ג, ו). דניאל מוסר לה את דברי מרדכי, שתיכנס למלך, ומספר לה את שראו עיניו[83]. אסתר, מעודדת מהידיעה, מצווה למסור למרדכי העומד בחוץ שיגזור צום שלושה ימים: י״ד-ט״ז בניסן (רש״י מגילה טו., ד״ה יו״ט). לאחר הצום המשולש, אנחנו מגיעים לשעת המבחן. נזכיר את שתי נקודות הנסיון שהיא תצטרך לעמוד בהן: א. מי במרכז? אני, או רבונו של עולם? ב. ההליכה אחרי ה׳ גם כשאין רואים בעיניים את הטובה שבכך. האמונה שמה שכאן הוא טפל ותפל לעומת ה׳מה שמעבר׳. תאחלו לה בהצלחה. היא יוצאת לדרך.

---

80 דניאל הוא המוציא לחופשי את כלי הקודש מהצלם, ומפיל את צלם נבוכדנצר המלך. שמא גם זה בכלל ״דברי מלכות נחתכין על פיו״.

81 שים לב לכך שהפסוק ״מזה ומזה הם כתובים״ נאמר בפרשת חטא העגל.

82 כתב רש״י (שבת עב:): ״**מאהבה ומיראה.** מאהבת אדם או מיראת אדם השתחוה לע״ז, וקרי ליה שוגג בלא מתכוון, כלומר: שגג בהכי, דסבור: כיון דאין מתכוון לבו לאלוהות - מותר״.

83 הסברנו בס״ד שהתשובה לשאלת אסתר ניתנה ע״י התך, ולא ע״י מרדכי. לפי זה נצטרך לומר שמרדכי לא ענה על שאלתה (אולי כיוון שלא ידע את התשובה), אלא רק סיפר לה על הגזירה וציווה אותה לבוא אל המלך.

תוצאה מושלמת...

אסתר יודעת שמי שמגיע למלך ללא הזמנה מלכותית מראש, עושה את טעות חייו, או אם תרצו - את הטעות האחרונה בחייו. להיכנס אל אחשורוש ללא הזמנה מראש, יש שֵם נוסף, קצר יותר - התאבדות. היא זוכרת את זה, אך אל מול עיניה עומד רצון אלוהיה. היא משליכה את נפשה מנגד, שמה את אסתר הפרטית לרגע בצד, ומתמסרת כל כולה לטובת עמה, עם ה'. היא צועדת פנימה. חצי המטרה הושג. רבונו של עולם במרכז. הלאה - חצי דרך עוד לפנינו.

הגמרא מתארת (מגילה טו:): "'ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית' - אמר רבי לוי: כיון שהגיעה לבית הצלמים, נסתלקה הימנה שכינה. אמרה: 'אלי אלי למה עזבתני' (תהלים כב, ב) - שמא אתה דן על שוגג כמזיד, ועל אונס כרצון? או שמא על שקראתיו כלב, שנאמר: 'הצילה מחרב נפשי, מיד כלב יחידתי' (שם פס' כא)? חזרה וקראתו אריה, שנאמר: 'הושיעני מפי אריה' (שם פס' כב)". אסתר עומדת חסרת אונים. השכינה מסתלקת ממנה, והיא לא מבינה למה. מה עשתה לא בסדר? לא ייתכן שזה בגלל שעַמָּהּ אינו ראוי שתבקש עליו לפני המלך, שהרי הם חטאו בצלם רק בשוגג, ולא במזיד. שמא הם נידונים על שוגג כעל מזיד? ואם הסיבה היא שהיא ומרדכי גזרו שיצומו ביום טוב של פסח, בניגוד להלכה (מגילה טו.)[84], הרי המציאות הכריחה אותם לעשות זאת - זה לא היה מרצונם, זה היה באונס. הם היו חייבים[85]. במצב הנתון, הם נהגו כדין. שמא הם נידונים על כך כאילו עשו זאת ברצון?

אסתר מעלה אפשרות נוספת לסיבת הסתלקות השכינה ממנה: אם הסיבה היא שהיא חשבה בהתחלה שאחשורוש הוא מישהו שעומד בפני עצמו ("כלב"), ולא הבינה שגזירתו סובבה על ידי המנהל הכללי של כל העסק, רבונו של עולם - הרי היא מכריזה בזאת, שהיא מאמינה שמלך הפרסיים הוא רק שליח שדרכו מתגלה כאן מלך מלכי המלכים (ה"ארי במסתרים"). זה לא עוזר. השכינה לא חוזרת אליה. היא נמצאת כעת בהסתרה כפולה - "הסתר אסתיר" (דברים לא, יח; עיין חולין קלט:). מה הכוונה "בהסתרה כפולה"? למעלה הסברנו בס"ד, שהקב"ה מוזכר במגילה בצורה שתגרום לנו לחשוב שמדובר במלך אחשורוש. אבל כאן אנחנו מתוודעים לפירוש

---

84 שמא הלשון "ויעבור מרדכי" רומזת לכך, שהצום שעשו, ללא התייחסות לנסיבות, היה נחשב עבירה.

85 ראה שאגרות המן נשלחו בחודש ניסן, ותוקפן היה רק לחודש אדר, ואם כן לכאורה לא כ"כ מובן מדוע היתה דחיפות עליונה לגזירת הצום בהקדם האפשרי עד כדי כך שיגזרוהו ביו"ט של פסח. ושמעתי פעם מאבי מורי שהיה חשש שהגויים יקדימו וינסו להרוג את היהודים עוד לפני הזמן, מחמת שנאתם, ולכן היה צריך שלא לבזבז אף רגע. ושוב ראיתי כעין זה במגילה (יב:): "אלמלא אגרות הראשונות" וכו', עיין שם וברש"י ד"ה לא.

חדש: השכינה מסתתרת ממנה, ועצם סיבת ההסתרה גם כן נעלמת מעיניה. ולמרות הכל - היא מאמינה בצדקת מעשיה, ופוסעת. היא יודעת שזה רצון אלוהיה, ועושה את הצעד הבא. היא עושה את דבר ה' גם בהסתר פנים. יהיה מה שיהיה.

מה צריך יותר מזה? אסתר עוברת את המבחן בהצטיינות יתירה, ובתזמון מושלם מגיעה ההתפתחות הבאה: "אמר רבי יוחנן: שלושה מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה: אחד שהגביה את צוארה, ואחד שמשך חוט של חסד עליה, ואחד שמתח את השרביט" (מגילה שם). הנמכתְּ את עצמך? נתת את מרכז הבמה למי שהיה צריך? "כמגדל דוד צוארך, בנוי לתלפיות" (שיר השירים ד, ד) - צווארך יוגבה. קומתך תיזקף. האמנת בחושך ובהסתר הפנים, ועשית רצון קונך למרות הכל? "יומם יצווה ה' חסדו, ובלילה שירה עמי" (תהלים מב, ט) - תקבלי חוט של חסד[86], ותוארי באור פני מלך חיים (ע"פ משלי טז, טו). המשימה הוכתרה בהצלחה. מלאך שלישי מגיע להאריך את השרביט - לשתים עשרה, שש עשרה, עשרים וארבע או לשישים אמה[87].

...יראה מושלמת, ועבודת ה' מושלמת - "יראהבה"

סוף טוב, הכל טוב. "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" (אסתר ח, טז). כעת קיבלנו את התורה (אורה) מתוך רצון, בשמחה - "פקודי ה' ישרים, משמחי לב, מצות ה' ברה, מאירת עינים" (תהלים יט, ט), ובששון - "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" (שם קיט, קסב). במקום שבו נגמר תיקון היראה, הצטרפה אליה אחותה התאומה - האהבה. גם מבחינה לשונית זה כך: במקום שבו נגמרת היראה, מתחילה האהבה - המילה "יראה" נגמרת ב"אה", אותה "אה" המתחילה את ה"אהבה". אגב, צמד האותיות "אה" מהווה את ראשי התיבות של אחשורוש והמן. אם נעמיד לרגע את הצמד בצד, נוציא אותו החוצה מה"יראהבה", נוכל ליצור מהאותיות שיוותרו לנו - "בהיר". לאחר שנגמר סיפור ההסתרה בגזירת אחשורוש והמן, זרח לפתע אור בהיר. אור מתוק, מלא נועם - אורה של אהבת ה'.

---

86 עיין מסכת עבודה זרה (ג:): "אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום. שנאמר: 'יומם יצוה ה' חסדו, ובלילה שירה עמי'. מה טעם 'יומם יצוה ה' חסדו'? משום ד'בלילה שירו עמי'. איכא דאמרי: אמר ריש לקיש: כל העוסק בתורה בעולם הזה, הדומה ללילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד בעולם הבא, הדומה ליום. שנאמר: 'יומם יצוה ה' חסדו' [וגו']".

87 אורכו המקורי של השרביט היה שתי אמות, ויש בגמרא מחלוקת מרובעת כמה אמות נוספו לו. שים לב לכך שלדעה הראשונה הוא התארך פי 6 מאורכו, לדעה השנייה הוא נמתח לאורך של 6-10 אמות, לדעה השלישית - הוא הוכפל פעמיים פי 6, ולרביעית - הוא הגיע לאורך של 6×10 אמות.

וקבלת תורה זו, השנייה, היא "ראשית החכמה" שבפסוק מספר משלי אשר בו פתחנו - "ראשית חכמה - קנה חכמה". קבלת התורה כאן היתה מאהבה. למה זו "קניית" החכמה? כי ביראה, האדם עושה את מעשיו כדי להפיק לעצמו את התועלת המֻרבית, או ליתר דיוק - התועלת המרבית הנראית לעיניים. באהבה, האוהב מוותר על דברים כדי לשמח את מי שהוא אוהב. הוא "קונה" את נחת הרוח לאהובו, ו"משלם" עליה בוויתורו. אסתר, בכניסתה אל אחשורוש למרות הכל, הקריבה את חייה למען רצון ה', ובכך היא "שילמה" עבור כל עמה, שיכול היה "לקנות" את התורה מעט מאוחר יותר. זאת ועוד - כשמישהו קונה חפץ כלשהו, החפץ נשאר של הקונה לתמיד, ללא שייקחו אותו ממנו. כמו כן, בניגוד ליראה, שבה צריך שהתועלת תהיה מוחשית, קרובה ונראית לעיניים, באהבה - למרות המרחק ביניהם, הנאהב כאילו ניצב למול האוהב, והוא מוכן לעשות בשבילו מה שרק צריך. גם איומים מוחשיים לא ימנעו ממנו לעשות נחת רוח לאהובו. בניגוד לתורת היראה, הנדחקת הצידה מפני מניעות מוחשיות, תורת האהבה נותרת תמיד בלב היהודי[88]. לא ייקחו אותה ממנו. היא שלו.

בגמרא נאמר על קבלת התורה השנייה - "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (שבת פח.). במשפט זה טמון רמז נהדר לכל הסיפור שמאחורי המגילה, המתקשר גם לפסוק שבו פתחנו את המאמר - "דֹּב אורב הוא לי, ארי במסתרים". "הדור" בגימטריה "דֹּב אורב", וכן "יראה"[89]. קבלת התורה בשושן היתה על ידי הדֹּב והאורב כדי לתקן את פגם היראה. ואם תשאלו: "מה עם ה"ארי במסתרים"?", נגלה לכם שבפסוק כתוב "אריה במסתרים", אבל לא קוראים את האות ה"א[90], כך שאפשר להוסיף את החלק האחרון של הפאזל ההדור - "אריה". ה' יתברך השתמש בבובות משחק כדי ליירא אותנו, וכשתוקן פגם היראה, קבלת התורה שלנו הייתה שלמה. אמנם "דֹּב אורב הוא לי", למראה העיניים נדמה שקודקודי התסבוכת של הגזרה היו אחשורוש והמן, אך באמת - "ארי במסתרים". בסתר, בהחבא, בשקט בשקט, מסובב כל הסיבות, הקב"ה, הוא הוא המושך בחוטים[91].

---

88 שמא לפי זה, "קיימו מה שקבלו כבר" (שבת פח.) פירושו הוא, שנתנו תוקף וקיום איתן ויציב למה שקיבלו עליהם בסיני מתוך יראה. מצאנו משמעות זו ללשון "קיום" במקומות אחרים, כגון ב"קיום שטרות" - נתינת תוקף לשטרות.

89 "הדור" ו"דֹּב אורב", כל אחד מהם בגימטריה - 215, ועם הכולל - 216, כגימטרית "יראה".

90 עיין מה שכתבנו בס"ד בהערה הבאה.

91 שמא ה"ארי במסתרים" קשור ל"במסתרים תבכה נפשי מפני גוה" (ירמיהו יג, יז), שפירשו חז"ל (חגיגה ה:) את הביטוי "מפני גוה" בשני אופנים: "אמר רב שמואל בר יצחק: מפני גאוותן של ישראל שניטלה מהם ונתנה

תקציר המאמר (לממהרים שבינינו[92])

"דֹּב אורב הוא לי, ארי במסתרים". הפסוק שמאיר את אחורי הקלעים של מגילת אסתר. ה"דֹּב" זה אחשורוש, מלך הפרסיים הדומים לדב. ה"אורב" הוא המן האגגי, שבא מעמלק שנאמר עליו שארב לעם ישראל בדרך, וכן בגימטריה "אורב" הוא כמספר המן ובניו. ה"ארי במסתרים" זה הקב"ה, המלך שמסתתר במגילה. הקב"ה מסתתר מאחורי מעשיהם של אחשורוש והמן, ומשתמש בהם כדי לתקן פגם כלשהו הקיים בבניו אהוביו.

קיבלנו את התורה פעמיים. קבלת התורה הראשונה היתה בסיני, ובה היה פגם מסוים, ואירועי המגילה באו לתקן אותו. בעקבות תיקון הפגם, יכולנו לקבל שוב את התורה בשלמות - "הדור קבלוה בימי אחשורוש". מהו הפגם? במאמר נציע בס"ד שתי אפשרויות.

האפשרות הראשונה: התורה ההפוכה, "ומה ראו על ככה", והמזון בעל כנפי הצניחה

משה רבנו קורא לעם ישראל כפויי טובה בני כפויי טובה - האדם הראשון היה כפוי טובה בכך שתלה את חטאו באישה שרבונו של עולם נתן לו, ואילו עם ישראל עשו שני דברים: האחד - במתן תורה, הקב"ה רמז להם בעדינות שיבקשו ממנו שייתן להם את אותה יראת שמים שחוו באותו מעמד עוצמתי, לכל הימים, והם שתקו, ולא בקשו זאת. השני - הם קראו למָן "הלחם הקלוקל". בעוד שכפיות הטובה שבהאשמת חוה ובכינוי המן בכינוי "קלוקל", מובנת, לא כל כך מובן איזו כפיות טובה היתה בשתיקת עם ישראל במתן תורה.

ננסה לתאר את המצב שעליו אנחנו מדברים. אולי זה יעזור לנו להבין יותר טוב. הקב"ה מוציא עם של עבדים ממצרים תוך כדי עשיית צחוק ממשעבדיהם. בנוסף, הים נקרע בפניהם. וכעת הם מגיעים לשיא - החמדה הגנוזה של רבונו של עולם עומדת ניתנת להם. נתינת התורה מלווה בחרדת אלוהים. השי"ת רומז לעמו שיבקש ממנו שייתן לו את אותה יראה עוצמתית ומוחשית גם לזמנים שיבואו

לעובדי כוכבים. רבי שמואל בר נחמני אמר: מפני גאוותה של מלכות שמים". על פי פירושים אלו, "מסתרים" זהו המקום שבו ה' בוכה כביכול על כבוד מלכות ישראל המושפל. גם בהסתרת הפנים במגילת אסתר היה מימד של השפלת כבוד ישראל. אולי על פי זה תובן גם השמטת האות ה"א מה"אריה" בפסוק אצלנו: האות ה"א רומזת למלכות ה' וכבודו. האות ה"א המושמטת רומזת למלכות ישראל המושלכת ארצה ולהסתרת כבוד ה' בזמן גזירת המן על עם ישראל, טרם התגלות ה' בצאתו לישע עמו.

92 אלו שעתותיהם בידם, חבל שימנעו מעצמם את קריאת כל המאמר.

בעתיד. זה ישמור עליהם מפני החטא (מי מסוגל לחטוא כשהוא מרגיש שאלוהים נמצא לידו?). הוא רומז, וממתין. דממה. הם אינם רוצים ביראה כזו כל הזמן. זה "כבד" עליהם. לאחר מכן, הם ממהרים לברוח מהר סיני שבו קיבלו מצוות רבות כל כך. עומס של תמרורי אזהרה על כל צעד, המורים להם שעליהם להיזהר כל הזמן לבל ייכשלו. תחושת נוכחות ה' וריבוי ההדרכות המדויקות לחיים מדהימים מוצגים באור לא כל כך חיובי. במילים אחרות: כפיות טובה.

נדלג בציר הזמן על פני כ-900 שנה, וננחת בארמונו של מרודך בלאדן בן בלאדן, מלך בבל. ישעיהו נותן לחזקיהו המלך סימן לכך שהוא יבריא - השמש חוזרת אחורה עשר שעות. מרודך רואה את זה, ומחליט שהוא חייב לשלוח דרישת שלום למלך שנעשה לו נס כזה. סופריו כותבים "שלום למלך חזקיהו, שלום לעיר ירושלים, ושלום לאלוהים הגדול". מעט אחר כך מגיע למקום סופר נוסף בשם נבוכדנצר. הוא נרעש מסדר הקדימויות בברכות השלום, וממהר אחר שליחי המלך הנושאים את האיגרת ירושלימה. בזכות ארבעת צעדיו (גבריאל עצר אותו לפני שיעשה פסיעה נוספת) הוא מקבל שכר עצום - הוא יזכה להתגבר על ירושלים ולהחריבה, מה שאומר שיזכה לשלטון כלל עולמי. הזמן עובר, ונבוכדנצר עולה על כס מלכות בבל. הוא מנצל את המעמד שניתן לו על שקינא לכבוד אלוהים, כדי להכריח באמצעותו את נתיניו להשתחוות לצלם. בתגובה, ישעיהו מנבא לו שיוכרתו לו נין ונכד - המלכות, ושתי נכדתו. במשתה שבתחילת המגילה ושתי נהרגת בעקבות כפיות הטובה של נבוכדנצר סבה, ועמה מסתיימת מלכות בבל. השלטון עובר סופית לפרס.

מעשה הצלם היה כפיות טובה גם מהצד השני של המתרס. אותה יראה שעם ישראל לא ביקש בסיני מחמת כפיות טובתו, היא זו שגרמה לו להשתחוות לצלם נבוכדנצר. היה צריך לתקן את פגם כפיות הטובה. איך עושים את זה?

"אחר הדברים האלה, גידל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי". מהו המן גדול? קודם כל נברר מהו בכלל המן. הגמרא אומרת שמקורו של המן מהתורה הוא השאלה ששאל הקב"ה את האדם הראשון, מעט לאחר החטא הראשון בהיסטוריה: "המן העץ?". באותו מקרה היתה כפיות טובה של האדם הראשון (כמו שראינו לעיל, ואף יותר מכך). זהו מקורו של המן מהתורה. מהיכן בא המן לעולם מבחינה ביולוגית? מחמלתו של שאול המלך על אגג, מלך עמלק. הוא השאירו בחיים לילה אחד יותר מדי, ובאותו לילה נולד בנו של אגג, שממנו נולד לבסוף המן. המן רוצה להרוג את מרדכי, צאצאו של שאול, ואת כל העם שהונהג בעבר בידי שאול, מלך ישראל. אכן - כפוי טובה.

גילינו מיהו המן. בואו נברר מהו המן גדול. המן מורכב מהאותיות ה״א, מ״ם ונו״ן. כל אחת מהן מופיעה בתנ״ך כאות גדולה (אות רבתי): הה״א - בפסוק ״**ה**׳ לה׳ תגמלו זאת, עם נבל ולא חכם? הלוא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך״, המ״ם - בפסוק ״**מ**שלי שלמה בן דוד מלך ישראל״ והנו״ן - בפסוק ״ויקרב משה את משפט**ן** [של בנות צלפחד] לפני ה׳״. אפשר לראות דרך פסוקים אלו את כפיות טובתו של המן.

כפיות הטובה בפסוק של הה״א בולט. בפסוק של המ״ם יש יחוס של מלך ישראל. ההקבלה אצל המן: הוא נעשה המשנה למלך, והיה מיוחס לאגג, מלך עמלק (שנותר בחיים בזכות שאול מלך ישראל, זקנו של מרדכי). לפסוק של הנו״ן יש שתי נקודות קישור עם כפיות טובתו של המן: בנות צלפחד קיבלו בסוף את שביקשו, את נחלת אביהן. כנגדן, המן הרשע קיבל את מה שהגיע לאגג זקנו, ונתלה. כמו כן, בתחילה, נחלת בנות צלפחד היתה אמורה לעבור לדודיהן, ולבסוף הגלגל התהפך, והן קיבלו נחלה גדולה יותר מדודיהן, מכיוון שצלפחד היה בכורו של חפר. כמו כן, המן היה עבדו של מרדכי היהודי. לפני שסיפור המגילה התרחש, שניהם הלכו בשליחות אחשורוש במדבר, וכשלהמן נגמר כל הלחם, הוא מכר עצמו למרדכי לעבד בעבור ככרות לחם, כך שרכושו בעצם עבר למרדכי. כעת, כשגדלה מעלתו, רצה להפוך את היוצרות, ולעמוד על מרדכי מיטיבו, ולהורגו. בהחלט המן גדול. הסבר הפסוק לפי זה: אחשורוש רומם את מעלת המן האגגי, ובכך הוא אִפשר להמניות שלו, לכפיות טובתו, לפרוץ מן הכוח אל הפועל, ובגדול.

נחזור לפגם כפיות הטובה של עם ישראל - כדי לתקן אותו, רבונו של עולם שלח את כפיות הטובה המהלכת, המן, ובחר במרדכי ובאסתר, כדי שיתגברו על המן, ויתקנו את הפגם באמצעות שרשרת מעשי הכרת הטוב. בניגוד למשתחווים לצלם נבוכדנצר, מרדכי לא כרע והשתחווה להמן (שעשה את עצמו עבודה זרה). אסתר מגלה לאחשורוש את זממם של בגתן ותרש, אך מכירה טובה למי שגילה לה את הידיעה, ונותנת את הקרדיט למי שהגיע לו - למרדכי. נדודי השינה של אחשורוש נגרמים על ידי מלאכים הגוערים בו על שהיה כפוי טובה ולא עשה טובה למצילו ממוות. המן, שמגיע לחצר המלך בתזמון מושלם כדי להציע לאחשורוש לתלות את מיטיבם המשותף, מקבל את מנת הבזיונות המגיעה לו כגמולו. חרבונה (הזכור עד היום לטובה) מספר לאחשורוש על העץ שכפוי הטובה הכין כדי לתלות עליו את מרדכי, ומרדכי ואסתר מתקנים לחגוג את ימי הפורים לדורות כדי לזכור את חסדי ה׳ ולהודות לו עליהם.

לאחר שתוקנה כפיות טובתנו, יכולנו לקבל את התורה בקבלה שלמה ומוחלטת, בלי שנהפוך אותה מסם חיים לסם ההפוך, חס וחלילה - "הדור קבלוה בימי אחשורוש". יש כאן רמז נפלא לְמה שהתרחש מאחורי הקלעים של המגילה - הגימטריה של המילה "הדור" זהה לזו של כל אחת מהמילים הבאות: "יראה", "דֹב אורב" ו"אריה" (כתוב בפסוק "אריה במסתרים", אבל לא קוראים את הה"א). היה נראה שהפועלים כאן הם המן ואחשורוש, אבל באמת, הקב"ה הוא המושך בחוטים.

האפשרות השנייה: סוף היראה, תחילת האהבה

בקבלת התורה בסיני היתה יראת ה' עליונה. במעמד זה, השי"ת ביקש ברמז מעם ישראל שיבקשו ממנו שייתן להם יראה כזו כל הימים, אך הם אינם אוהבים אותו בלב שלם, ולא ממלאים את רצונו. הם שותקים. הם אינם רוצים ביראה זו כל הזמן. היא כבדה עליהם. מכל המעמד העוצמתי נותרה בלבבם רק יראה - היראה הנמוכה, יראת העונש (שראו את גדולת ה', וממילא הבינו מה עלול לקרות למי שיעבור על רצונו יתברך).

שתי נקודות חסרון יש ליראה לעומת האהבה: **א.** העובד את ה' מתוך יראה, בעצם עובד מתוך אהבת עצמו. נוח לו לעבוד את ה'. כך לא יכאב לו אחר כך. אין הוא עובד את רבונו של עולם כדי לעשות נחת רוח לפניו. **ב.** היראה איננה מוחשית. משהו מוחשי יכול לאיים יותר מאשר הידיעה שלמעלה יהיו עונשי תופת.

בעבודה מאהבה זה איננו קיים. למה? יש שתי דרכים להגיע לאהבת ה': מתוך הכרת הטוב על חסדי ה' המורעפים בכל עת, או מתוך התבוננות בגדלות ה' הניבטת מתוך הבריאה. מטרת העובד את ה' מאהבה היא לעשות נחת רוח ליוצרו. להכיר לו טובה, גם אם הוא ייאלץ לוותר בעבור זה על דברים מסוימים - גדולים קטנים. כמו כן, כשמגיע לאהבת הבורא מתוך ראיית גדלות ה' המוטבעת בטבע, החסרון במוחשיות לא קיים, כי בכל רגע נתון הוא רואה את הסיבה לאהבתו אותו, את מעשי השי"ת המתרוממים מעבר לכל דמיון.

בשעת מבחן, בעוד שהעובד מאהבה יעשה את רצון קונו בכל מחיר, העובד מיראה עלול להיכשל ולחפש את החלופה הנוחה ביותר עבורו, לפי ראות עיניו. הוא עלול לחטוא מחמת פחד מפני גורם זר. וזה מה שקרה לעם ישראל, כ-900 שנה לאחר אותו יום שבו עמדו בהר סיני. נבוכדנצר מעמיד צלם ומכריח את נתיניו להשתחוות לו. רוב עם ישראל יָרֵא מפניו, חושש לחייו, ומשתחווה. היה

צריך לתקן את פגם היראה. לתפקיד נבחרת אסתר המלכה. היא תצטרך לעמוד בניסיון היראה המורכב משתי נקודות המבחן: א. מי במרכז - השי"ת או האדם? ב. עשיית רצון ה' גם במצב של הסתר פנים, כשאין רואים את הטוב שבכך בעיניים.

אסתר יודעת שלמעשה שהיא הולכת לעשות, להיכנס אל אחשורוש ללא הזמנה מראש, יש שם נוסף, קצר יותר: התאבדות. בכל זאת היא הולכת אחרי רצון ה', ונכנסת ללוע הארי. רבונו של עולם במרכז. חצי מהמשימה הושלם. הגמרא מספרת לנו מה קורה אח"כ: אסתר עומדת בחצר המלך הפנימית, והשכינה עוזבת אותה. היא מעלה סיבות אפשריות שונות להסתלקות השכינה, ודוחה אותן. השכינה אינה חוזרת אליה, והיא איננה יודעת למה. היא בהסתרה כפולה - לא רק שהשכינה הסתלקה ממנה, אלא אף הסיבה לכך נעלמת מעיניה. ולמרות הכל, היא עושה את הצעד הבא. היא נכנסת אל אחשורוש. אסתר עוברת בהצלחה גם את המשוכה השנייה. אסתר פעלה על פי רצון ה' מתוך הסתרה מוחלטת, אף על פי שלא ראתה במוחש את הטובה שבזה. אסתר עומדת בניסיון הכפול, וכעת הדרך היתה סלולה לקבל את התורה מרצון, מאהבה. כעת עם ישראל קנה לעצמו את התורה שתישאר אצלו לעולם, בכל מצב שיהיה - "הדור קבלוה בימי אחשורוש". אגב, הגימטריה של המילה "הדור" זהה לזו של כל אחת מהמילים הבאות: "יראה", "דֹב אורב" ו"אריה" (כתוב בפסוק "אריה במסתרים", אבל אין קוראים את הה"א). זה נראה לעיניים כאילו אחשורוש והמן ארגנו את הכל, אך באמת, הם היו רק בובות - הקב"ה הוא שמשך בחוטים.

וכדי לזכות ל"זאת תורת התפילה" (עיין בהקדמה לספר היקר "ליקוטי תפילות" על עשיית תפילות מהתורות), נחתום את המאמר בפנייה לבוראנו, יתברך שמו ויתעלה:

אנא מלכנו ואלוהינו, לקול שׁוְענו הקשיבה,
ותזַכנו למידה יקרה זו - מידת ההכרה בטובה,
ביחס להמון טובותיך, המורעפות עלינו ביד נדיבה,
וביחס לטובות בניך אהוביך - הורינו היקרים, ושאר הסביבה.

למיטיבים לנו, על טובותיהם, ברעה לא נשיבה,
ואת טובותיהם כרעות - לעולם לא נחשיבה,
ובתוכנו תוקד תמיד אש קודש, ויבערו רשפי להבה,

ואחר כל מצווה נוספת לרדוף, מרגע זה ועד שֵׁיבה.

וזכנו לעשות נחת רוח לפניך, להוסיף ולעלות לגובה,
ולא נפסיק מלצעוד בדרכך, דרך המלך החביבה,
וכך נעבדך בשלמות - גם ביראה, וגם באהבה,
ואף היראה לשתיים תיכפל - לזו הנמוכה, ולזאת הנשגבה.

ונזכה שאל מול עינינו, אך את רצונך נקים ונציבה,
ואת מציאותך תמיד נזכור, ונחוש את נוכחותך הקרובה,
ונפנים בקרבנו את ההכרה, שעולמנו זה הינו מחיצה עבה,
שאתה בכבודך מסתתר מאחוריה, שאתה מתכסה בה.